

DEWAN MAJLIS**Rabu, 16 Rejab 1441/11 Mac 2020****YANG DI-PERTUA
DAN AHLI-AHLI MAJLIS
MESYUARAT NEGARA****HADIR:****YANG DI-PERTUA**

Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Seri Lela Dato Seri Setia Awang Haji Abdul Rahman bin Dato Setia Haji Mohamed Taib, PSNB., SLJ., PHBS., PJK., PKL., Yang Di-Pertua Majlis Mesyuarat Negara, Negara Brunei Darussalam.

**AHLI RASMI KERANA JAWATAN
(PERDANA MENTERI DAN
MENTERI-MENTERI)**

Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah ibni Al-Marhum Sultan Haji Omar 'Ali Saifuddien Sa'adul Khairi Waddien, Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam, Perdana Menteri, Menteri Pertahanan, Menteri Kewangan dan Menteri Hal Ehwal Luar Negeri, Negara Brunei Darussalam.

Duli Yang Teramat Mulia Paduka Seri Pengiran Muda Mahkota Pengiran Muda Haji Al-Muhtadee Billah ibni Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah, DKMB., DPKT., King Abdul Aziz Ribbon, First Class (Saudi Arabia), The Order of the Renaissance (First Degree) (Jordan), Grand Cross of Crown Order - G.K.K. (Netherlands), Medal of Honour (Lao), DSO (Singapore), Order of Lakandula with the Rank of Grand Cross (Philippines), The Order of Prince Yaroslav the Wise, Second Class (Ukraine), DSO (Military) (Singapore), PHBS., Menteri Kanan di Jabatan Perdana Menteri, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Laila Setia Bakti Di-Raja Dato Laila Utama Haji Awang Isa bin Pehin Datu Perdana Menteri Dato Laila Utama Haji Awang Ibrahim, DK., SPMB., DSNB., PHBS., PBLI., PJK., PKL., Penasihat Khas Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam dan Menteri di Jabatan Perdana Menteri, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Seri Kerna Dato Seri Setia (Dr.) Haji Awang Abu Bakar bin Haji Apong, PSNB., DSLJ., SMB., PHBS., PIKB., PKL., Menteri Hal Ehwal Dalam Negeri, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Pehin Udana Khatib Dato Paduka Seri Setia Ustaz Haji Awang Badaruddin bin Pengarah Dato Paduka Haji Awang Othman, PSSUB., DPMB., PHBS., PBLI., PJK., PKL., Menteri Hal Ehwal Ugama, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Dato Seri Setia Awang Haji Ali bin Apong, PSNB., DPMB., PJK., PIKB., PKL., Menteri Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Pehin Datu Lailaraja Mejar Jeneral (B) Dato Paduka Seri Haji Awang Halbi bin Haji Mohd. Yussof, DPKT., SMB., PHBS., Menteri Pertahanan II, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Dato Seri Setia Dr. Awang Haji Mohammad Isham bin Haji Jaafar, PSNB., DPMB., Menteri Kesihatan, Negara Brunei Darussalam.

(Tidak hadir atas urusan rasmi)

Yang Berhormat Dato Seri Setia Haji Awang Abdul Mokti bin Haji Mohd Daud, PSNB., SPMB., PJK., PKL., Menteri di Jabatan Perdana Menteri, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Dato Seri Setia Dr. Awang Haji Mohd. Amin Liew bin Abdullah, PSNB., SPMB., SNB., Menteri di Jabatan Perdana Menteri dan Kewangan dan Ekonomi II, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Dato Seri Setia Awang Haji Erywan bin Pehin Datu Pekerma Jaya Haji Mohd. Yusof, PSNB., SPMB., PJK., PIKB., PKL., Menteri Hal Ehwal Luar Negeri II, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Dato Seri Paduka Ir. Awang Haji Suhaimi bin Haji Gafar, PSNB., SPMB., SNB., PIKB., PKL., Menteri Pembangunan, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Dato Paduka Dr. Haji Mat Suny bin Haji Mohd Hussein, PSNB., DPMB., PJK., Menteri Tenaga, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Dato Seri Setia Awang Haji Hamzah bin Haji Sulaiman, PSNB., DPMB., PJK., Menteri Pendidikan, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Dato Seri Setia Awang Abdul Mutalib bin Pehin Orang Kaya Seri Setia Dato Paduka Haji Mohammad Yusof, PSNB., SMB., PIKB., Menteri Pengangkutan dan Infokomunikasi, Negara Brunei Darussalam.

Yang Berhormat Mejar Jeneral (B) Dato Paduka Seri Awang Haji Aminuddin Ihsan bin Pehin Orang Kaya Saiful Mulok Dato Seri Paduka Haji Abidin, DPKT., SMB., Menteri Kebudayaan, Belia dan Sukan, Negara Brunei Darussalam.

AHLI YANG DILANTIK ORANG-ORANG YANG BERGELAR:

Yang Berhormat Pehin Datu Imam Datu Paduka Seri Setia Ustaz Haji Awang Abdul Hamid bin Bakal, PSSUB., DSNB., PHBS., PBLI., PKL.

(Tidak hadir)

Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Pendikar Alam Dato Paduka Seri Awang Haji Hasrin bin Dato Paduka Haji Sabtu, DPKT., DPMB., SNB., PBLI., PJK., PKLP.

Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Putera Maharaja Dato Paduka Awang Haji Abdul Ghani bin Pehin Datu Pekerma Dewa Dato Paduka Awang Haji Abdul Rahim, DPMB., SNB., PJK., PKL.

AHLI YANG DILANTIK ORANG-ORANG YANG TELAH MENCAPAI KECEMERLANGAN:

Yang Berhormat Awang Haji Umarali bin Esung, PSB., PIKB., PKL.

Yang Berhormat Awang Haji Abdul Hamid @ Sabli bin Haji Arshad, SMB.

Yang Berhormat Awang Ong Tiong Oh.

Yang Berhormat Fdr. Ar. Dayang Siti Rozaimeriyanty binti Dato Seri Laila Jasa Haji Abdul Rahman, PSB., PIKB.,

Yang Berhormat Dayang Nik Hafimi binti Abdul Haadii, PSB.,

Yang Berhormat Dayang Khairunnisa binti Haji Ash'ari, PIKB.

Yang Berhormat Awang Iswandy bin Ahmad, PIKB.

AHLI YANG DILANTIK MEWAKILI DAERAH-DAERAH:

Yang Berhormat Pengiran Haji Ali bin Pengiran Maon, PSB., PJK., PIKB., PKL., Penghulu Mukim Berakas 'B', Zon 1 - Daerah Brunei dan Muara.

Yang Berhormat Awang Naim bin Haji Kamis, PSB., PJK., PIKB., PKL., Penghulu Mukim Kota Batu, Zon 3 - Daerah Brunei dan Muara.

Yang Berhormat Awang Haji Tahamit bin Haji Nudin, PSB., PIKB., Penghulu Mukim Gadong 'A', Zon 4 - Daerah Brunei dan Muara.

Yang Berhormat Awang Haji Mohimin bin Haji Johari @ Jahari, PJK., Ketua Kampung Limau Manis, Zon 5 - Daerah Brunei dan Muara.

Yang Berhormat Pengiran Haji Mohamed bin Pengiran Haji Osman @ Othman, PSB., PIKB., PKL., Ketua Kampung Masjid Lama, Pekan Muara, Sabun dan Pelumpong, Zon 2 - Daerah Brunei dan Muara.

Yang Berhormat Awang Haji Abdul Hamid bin Haji Mumin, PJK., PKL., Penghulu Mukim Liang, Zon 1 - Daerah Belait.

Yang Berhormat Awang Hanapi bin Mohd. Siput, PIKB., Ketua Kampung Labi I, Zon 2 - Daerah Belait.

Yang Berhormat Awang Haji Abdul Wahab bin Apong, SUB., PJK., PIKB., PKL., Penghulu Mukim Tanjong Maya, Zon 1 - Daerah Tutong.

Yang Berhormat Awang Haji Ramli bin Haji Lahit, PIKB., PKL., Penghulu Mukim Telisai, Zon 2 - Daerah Tutong.

Yang Berhormat Awang Haji Emran bin Haji Sabtu, SMB., PSB., PIKB., PKL., Penghulu Mukim Bokok, Kelima-lima Mukim Daerah Temburong.

HADIR BERSAMA:

Yang Dimuliakan Pehin Orang Kaya Pekerma Jaya Dato Paduka Awang Haji Judin Haji Asar, DPMB., SLJ., POAS., PHBS., PBLI., PJK., PKL., Jurutulis Majlis Mesyuarat Negara, Negara Brunei Darussalam.

Yang Mulia Dayang Rose Aminah binti Haji Ismail, PSB., PIKB., Timbalan Jurutulis Majlis Mesyuarat Negara, Negara Brunei Darussalam.

Mesyuarat mula bersidang pada pukul 9.15 pagi

Yang Dimuliakan Jurutulis:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Mesyuarat Pertama Dari Musim Permesyuaratan Keenam

Belas Majlis Mesyuarat Negara bersidang pada hari ini, iaitu hari yang ketiga, didahului dengan Doa Selamat.

DOA SELAMAT

Doa Selamat dibacakan oleh Yang Dimuliakan Begawan Pehin Khatib Dato Paduka Haji Awang Hamidon bin Begawan Pehin Khatib Dato Paduka Seri Setia Haji Abdul Hamid.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ الْحَمْدُ لِلَّهِ kita bersyukur ke hadrat اللَّهِ kerana dengan limpah rahmat dan keizinan-Nya jua, kita dapat bersama-sama hadir pada pagi ini, bersidang bagi hari yang ketiga dalam Majlis Mesyuarat Pertama dari Musim Permesyuaratan Keenam Belas Majlis Mesyuarat Negara. Selawat serta salam ke atas Junjungan Besar kita سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ , kaum kerabat, para sahabat serta pengikut-pengikut baginda yang taat lagi setia hingga ke akhir zaman.

Ahli-Ahli Yang Berhormat. Pada صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ persidangan yang telah kita adakan di sebelah petang semalam, kita telah selesai membahaskan Perkara V - Usul-Usul Yang Telah Diberi Notis. Sebelum kita menyambung semula untuk membahaskan Perkara VII Rang Undang-Undang dan Perkara VIII subsection 2 ketetapan di bawah Bab 4 (2) dari Akta Kumpulan Wang Kemajuan (Penggali 136).

Saya cadangkan kita lebih dahulu membincangkan Perkara VI iaitu

Soalan-Soalan Yang Diberi Notis dan saya akan memberikan peluang bagi 2 buah soalan untuk dijawab.

Yang Dimulihkan Jurutulis: Perkara VI - Soalan-Soalan Yang Diberi Notis, Soalan Jawab Mulut No. 1 daripada Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Pendikar Alam Dato Paduka Seri Awang Haji Hasrin bin Dato Paduka Haji Sabtu kepada Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri.

Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Pendikar Alam Dato Paduka Seri Awang Haji Hasrin bin Dato Paduka Haji Sabtu: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ
Terima kasih Yang Berhormat Yang Di-Pertua.

Perkhidmatan Awam adalah nadi dan jentera kerajaan yang penting dalam menjaga kebajikan dan kesejahteraan rakyat. Perkhidmatan Awam mengambil peranan sebagai pemelihara keamanan, penguat kuasa undang-undang, pengawal selia dan penyedia perkhidmatan di samping peranan utamanya sebagai pemudah cara pengembang maju dan pembawa pembaharuan serta sebagai pemikir. Betapa mustahaknya peranan Perkhidmatan Awam tidak akan berkurangan, lebih-lebih lagi dalam zaman sekarang yang serba mencabar dan mengalami pelbagai perubahan.

Setiap warga Perkhidmatan Awam bertindak sebagai pemangkin pembangunan negara dan hendaklah bersikap dinamik, berfikiran secara proaktif dan *forward thinking* di samping

bersikap *addictive*, *responsive* dan *progressive* terhadap perubahan persekitaran.

Dalam menyokong warga Perkhidmatan Awam dalam meningkatkan peranan dan "menanai" tanggungjawab yang telah diamanahkan dengan baik, Skim Perkhidmatan Awam hendaklah disesuaikan selaras dengan peredaran masa. Skim Perkhidmatan Awam yang lebih teratur hendaklah diwujudkan bagi memantapkan dan meningkatkan lagi mutu dan kualiti perkhidmatan supaya ia maju dan berdaya tahan dalam kehendak masa kini.

Soalan saya:-

1. Apakah pendekatan atau inisiatif yang telah dan sedang diambil oleh pihak Jabatan Perkhidmatan Awam dalam meneliti semula Skim Perkhidmatan Awam yang sedia ada khususnya Skim Perkhidmatan yang memerlukan pembaharuan sesuai dengan peredaran masa agar Skim Perkhidmatan berkenaan tidak statik dan mempunyai aliran kerja yang lebih rapi bukan saja dari segi perubahan tangga gaji, kelayakan, kenaikan pangkat bahkan juga dari segi hak dan keistimewaan latihan serta tugas dan tanggungjawab; dan
2. Saya telah difahamkan bahawa ada beberapa cadangan Skim Perkhidmatan khusus seperti Skim Perkhidmatan Pegawai Perundangan Sivil dan Syariah, Skim Perkhidmatan Perguruan Agama dan Skim

Perkhidmatan *Allied Health Professionals* telah pun dicadangkan dan telah lama dihadapkan untuk penelitian dan kebenaran oleh pihak-pihak berkenaan, tetapi hingga masa ini belum ada lagi ketentuannya.

Saya ingin tahu bilakah agaknya cadangan Skim Perkhidmatan yang dimaksudkan itu dapat dibenarkan dan dilaksanakan?

وبالله التوفيق والهداية
وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
Terima kasih
Yang Berhormat Yang Di-Pertua

Kaola mengucapkan terima kasih atas soalan Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Pendikar Alam Dato Paduka Seri Awang Haji Hasrin bin Dato Paduka Haji Sabtu mengenai dengan Perkhidmatan Awam.

Kaola ingin mengongsikan bahawa skim Perkhidmatan Awam bertujuan bagi mewujudkan satu aliran kerja yang teratur dan mantap melibatkan pengwujudan gelaran jawatan tangga gaji yang kemas kini selaras dan telus dengan keutamaan diberikan kepada penghasilan perkhidmatan yang berkualiti tinggi dan berdaya saing selaras dengan kehendak masa.

Beberapa insiatif telah diungkayahkan dalam meneliti semua syarat Skim Perkhidmatan yang sedia ada mengikut peredaran semasa dan keperluan satu-

satu jawatan. Ini antara lain adalah seperti berikut:-

1. Mengemas kini Skim-Skim Perkhidmatan bagi memberi peluang perkembangan kerjaya kepada kakitangan dalam perkhidmatan 'Open Vote' untuk diserapkan ke dalam skim-skim tetap yang berkenaan dengan mengambil kira pengalaman dan tempoh perkhidmatan serta kesesuaian kelayakan akademik;
2. Pelaksanaan penyelarasan dan penyesuaian gelaran jawatan bagi jawatan-jawatan dalam Bahagian IV dan V yang mempunyai tugas dan tanggungjawab yang sama tetapi mempunyai gaji yang berlainan sebagai contoh jawatan Pemandu;
3. Pengemaskinian syarat-syarat kelayakan dalam Skim Perkhidmatan bagi jawatan-jawatan dalam Bahagian I yang menghendaki pemegangnya untuk menyediakan 2 kertas kerja;
4. Pewujudan Skim Perkhidmatan yang mengambil kira kelulusan atau tangga gaji yang sebanding dan jawatan yang bersesuaian dalam memastikan Skim Perkhidmatan yang telah diluluskan berdaya tahan dan dapat diguna pakai pada jangka masa yang panjang. Pada masa yang sama ia memperluaskan lagi pemilihan dalam kalangan pegawai dan kakitangan kerajaan dalam bidang yang bersesuaian dan bukan sahaja tertumpu kepada

satu bahagian itu sahaja yang tertakluk kepada jawatan-jawatan yang terlibat; dan

5. Setiap jabatan dan kementerian juga bertanggungjawab untuk menyediakan modal kompetensi bagi jawatan-jawatan di jabatan dan di kementerian masing-masing untuk memastikan tujuan pewujudan Skim Perkhidmatan bagi jawatan-jawatan berkenaan adalah tercapai iaitu bagi menghasilkan pegawai dan kakitangan yang lebih kompeten dan berkemampuan, *skill workforce*.

Semua perkara yang disebutkan tadi mempunyai hala tuju yang tertentu mengikut jenis pekerjaan, jenis perkhidmatan yang ditawarkan juga mengikut peringkat dan tahap kelulusan yang dipunyai oleh calon-calon ataupun pencari kerja atau pelamar kerja. Begitulah secara ringkas yang dapat kaola huraikan berkaitan pendekatan atau inisiatif kerajaan dalam meneliti semula Skim Perkhidmatan Awam yang sedia ada.

Mengenai soalan seterusnya daripada Yang Berhormat Pehin Orang Kaya Pendikar Alam Dato Paduka Seri Awang Haji Hasrin bin Dato Paduka Haji Sabtu iaitu Skim Perkhidmatan Pegawai Perundangan Sivil dan Syariah, Skim Perkhidmatan Perguruan Agama dan Skim Perkhidmatan *Allied Health Professionals* Kementerian Kesihatan.

Kaola ingin menarik perhatian Ahli Yang Berhormat bahawa dalam menimbang apa jua inisiatif atau

cadangan berkaitan kewujudan skim-skim Perkhidmatan, pihak kerajaan mengambil pendekatan melihat kesesuaiannya mengikut keperluan tenaga manusia yang sedia ada dan akan datang dalam sesebuah organisasi.

Berkait dengan perkara ini kaola, mengongsikan perkara-perkara seperti berikut:-

1. Skim Perkhidmatan Pegawai Perundangan Sivil dan Syariah, Jabatan Perdana Menteri.

Skim Perkhidmatan Pegawai Perundangan Sivil dan Syariah telah dibincangkan dalam jawatankuasa yang berkenaan memandangkan Skim Perkhidmatan bidang Perundangan ini mempunyai impak yang besar kepada Perkhidmatan Awam. Ia akan memerlukan tempoh yang panjang bagi melaksanakan penganalisan yang terperinci serta menyeluruh dengan mengambil kira berbagai-bagai aspek seperti *benchmarking* amalan terbaik (*best practices*) jenis-jenis kursus latihan bagi peningkatan pembangunan kapasiti penjawat awam dan lain-lain.

Ini tidaklah bererti skim tersebut tidak atau belum bersesuaian malah ada keelokannya jika skim itu dilaksanakan iaitu diadakan yang boleh membawa kepada *diversity* kepada bidang-bidang perundangan. Walau bagaimanapun skim-skim yang sedia ada berjalan sekarang ini juga boleh digunakan dengan

dibuat beberapa penyesuaian dan sebagainya;

2. Skim Perkhidmatan Perguruan Agama (SPGU), Kementerian Hal Ehwal Ugama.

Untuk makluman Yang Berhormat Skim Perkhidmatan Perguruan Agama (SPGU) telah pun diluluskan dan mula berkuat kuasa pada 27 Jun 2016;

3. Skim Perkhidmatan *Allied Health Professionals*, Kementerian Kesihatan.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua. Persoalan ini sebenarnya ditujukan kepada Yang Berhormat Menteri Kesihatan tetapi disebabkan sesuatu perkara yang sangat penting yang tidak dapat dielakkan, Yang Berhormat itu tidak dapat bersama kita masa ini.

Maka kaola dengan rela hati bersuka rela menjawabkan persoalan yang dikemukakan.

Untuk makluman sebanyak 19% dari Warga Kementerian Kesihatan terdiri daripada *AHP (Allied Health Professional)* yang merupakan salah satu tunggak utama dalam memangkin penjagaan kesihatan Negara Brunei Darussalam, di samping para doktor dan jururawat.

Khidmat tenaga *AHP* dalam rangkaian perkhidmatan penjagaan kesihatan merangkumi semua spektrum daripada sekuritif kepada *rehabilitative* dengan penjagaan *creative*. Beberapa aliran

clinical kerja *AHP* dianggap sebagai *leading clinications of care* di samping sokongan dan penglibatan dan profesional yang lain. *AHP* jua profesional yang berkemahiran tinggi dan berkerja secara berpasukan, *Multi Disciplinary Team* serta secara berintegrasi dengan profesion kegiatan yang lain bagi lawatan pesakit.

Cadangan Skim *AHP* yang baharu adalah inisiatif Kementerian Kesihatan untuk memantapkan lagi dan memperkukuhkan kerjaya *AHP* sebagai khidmat tenaga yang berperanan penting dalam perkhidmatan penjagaan kesihatan selaras dengan bidang-bidang kesihatan yang lain seperti kedokteran dan kejururawatan.

Untuk makluman sebelum ini pihak kementerian sudah pernah menghadapi cadangan Skim Perkhidmatan *AHP* ke Jawatankuasa Tangga gaji dan Syarat-Syarat Perkhidmatan Jabatan Perkhidmatan Awam untuk dipertimbangkan dan juga mengadakan perbincangan susulan bersama pihak berkenaan. Hasil dari penelitian pihak Jawatankuasa Tangga gaji dan Syarat-Syarat Perkhidmatan, Kementerian Kesihatan dinasihatkan untuk meneliti semula cadangan skim berkenaan secara menyeluruh seterusnya untuk membuat beberapa penambahbaikan.

Oleh itu, mengenai status terkini Cadangan Skim Perkhidmatan *AHP*, pihak kementerian masih memerlukan maklumat tambahan khususnya Perkhidmatan *AHP* yang terbahagi

kepada beberapa bidang. Cadangan awal menghadapkan Skim Perkhidmatan bagi 21 bidang *AHP* yang kini telah pun digabungkan kepada 18 bidang sahaja. Jawatan-jawatan dalam bidang-bidang berkenaan juga akan diseragamkan dengan pengguna dan jawatan yang sama.

Satu panel teknikal di peringkat kementerian telah ditubuhkan yang terdiri daripada pegawai-pegawai *AHP* dari pelbagai bidang pengurusan yang dilantik bagi menduduki dan meneliti cadangan Skim Perkhidmatan yang berkenaan. Usaha ini bukanlah satu proses yang mudah untuk mewujudkan skim perkhidmatan yang berstruktur, teratur, seragam dan bersesuaian untuk semua 18 bidang *profesional AHP* dalam pelbagai bidang kepakaran memakan masa dan memerlukan penelitian yang terperinci.

Di samping itu, cadangan Skim Perkhidmatan hendaklah juga mengambil kira syarat dan peraturan. *Allied Health Professional Council of Brunei Darussalam* yang ditubuhkan bagi memastikan para *AHP* di Negara Brunei Darussalam adalah kompeten untuk mengamalkan bidang pengkhususan masing-masing selarasnya *AHP order 2017*. Sekian terima Kasih.

Yang Dimulihkan Jurutulis: Soalan Jawab Mulut No.2 daripada Yang Berhormat Dayang Nik Hafimi binti Abdul Haadii kepada Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri.

Yang Berhormat Dayang Nik Hafimi binti Abdul Haadii:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

Program *i-Ready* dan Perkembangan Pengusaha Kecil dan Sederhana. Program *i-Ready* akan masuk tahun ketiga selepas pengenalannya pada tahun 2017 dan terdapat maklum balas dan komen dari lapisan masyarakat. Majikan-majikan yang mengambil graduan Program *i-Ready* bukan hanya dari sektor swasta tetapi juga dari sektor awam. Kebanyakan *apprentice* yang mendapat manfaat paling mendekati program ini dengan minda terbuka dan menggunakannya sebagai penempatan peluang belajar dan juga memperluaskan peluang jaringan kerja mereka.

Dari pemerhatian saya, dalam Program *i-Ready* menghasilkan 2 kesan (*outcome*) positif secara tidak sengaja dan bukan sebahagian daripada terma rujukan semasa perancangannya iaitu:-

1. Ia membolehkan *interns i-Ready* membantu *start-ups* untuk mempercepatkan syarikat-syarikat mereka berkembang dengan lebih cepat dan sesetengahnya menjadi lebih pantas dengan evolusi semula jadi mereka sebagai permulaan; dan
2. Ia mewujudkan peluang ekosistem untuk *interns i-Ready* dengan menanamkan, keyakinan untuk menjadi usahawan.

Soalan saya:-

1. Adakah terdapat kajian semula atau kesesuaian Skim *i-Ready* yang

kemudian dapat menampung positif yang tidak disengajakan untuk digalakkan memandangkan ia dapat mengembangkan keusahawanan; dan

2. Dalam hal sedemikian akan lebih berkesan untuk mempertimbangkan pemberian geran kepada pengusaha kecil dan sederhana melalui kualiti pekerja sebagai kajian pertengahan inisiatif *i-Ready*. Adakah tentu melihat ini sebagai satu cara ke hadapan?, terima Kasih.

Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Yang Berhormat Yang Di-Pertua. Kaola berterima kasih kepada Yang Berhormat Dayang Nik Hafimi binti Abdul Haadii bagi soalan ini. Kaola mempersilakan rakan sejawatan kaola Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan dan Ekonomi II untuk memberikan penjelasan dan penerangan seterusnya. Silakan.

Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan dan Ekonomi II:

Terima kasih Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan terima kasih kepada Yang Berhormat Dayang Nik Hafimi binti Abdul Haadii atas soalan yang diajukan. Pada menjawab soalan Yang Berhormat, *Secretariat Manpower Planning and Employment Council (MPEC)* memang sentiasa memantau keberkesanan Program Perantisan *i-Ready*. Ini termasuklah langkah-langkah Penambahbaikan mengikut kesesuaian ke arah mencapai

objekif program ini iaitu untuk meningkat *marketability* dan *employability* kepada anak-anak tempatan.

Dalam hal ini, pihak Sekreteriat *MPEC* telah membuat beberapa penelitian ke atas penyalahgunaan program oleh sesetengah majikan seperti mengurangkan gaji pekerja atau memberhentikan pekerja yang ada kerana bergantung pada pembayaran elaun *i-Ready*, memberikan jawatan yang tidak bersesuaian mengikut kelulusan sebagaimana yang telah mereka janjikan.

Setakat 15 Februari 2020, seramai 58 orang perantis sedang ditempatkan di syarikat-syarikat setaraf dan 3 orang telah berjaya mendapatkan pekerjaan tetap. Manakala 41 orang dari 248 orang perantis berjaya mendapatkan pekerjaan tetap dengan *MSME*.

Dari segi pengembangan keusahawanan pula satu kumpulan *i-Ready* yang terdiri daripada 7 orang graduan telah berjaya menubuhkan perusahaan mereka sendiri. Oleh yang demikian, kaola sukacita menyarankan kepada anak-anak tempatan termasuk para perantis *i-Ready* yang berminat untuk menceburi bidang keusahawanan untuk menggunakan platform yang sedia ada seperti program-program yang diungkayahkan oleh *Darussalam Enterprise (Dare)* dan *Livewire*.

Menyentuh mengenai geran pula, *MPEC* telah meluluskan perkembangan skop bagi *Human Resource Development Fund* di bawah RKN-11 bagi mendukung hasrat dalam meningkatkan kemahiran anak

tempatan yang antara lainnya termasuk *Program Training Grants* bagi syarikat kecil dan sedarhana.

Grant Co-Matching daripada *DARe* menawarkan bantuan kewangan sehingga BND\$20,000 dalam bentuk pembiayaan perbadanan PMKS tempatan, iaitu *DARe* akan membiayai 70% dari kos projek manakala 30% akan dibiayai oleh pemohon itu sendiri. Tujuan skim ini untuk membantu mempercepatkan perkembangan perusahaan tempatan dan seterusnya membantu mereka untuk mengeksport produk masing-masing ke pasaran luar.

Sekian sahaja yang dapat kaola sampaikan bagi menjawab persoalan yang diajukan oleh Yang Berhormat Dayang Nik Hafimi binti Abdul Haadii. Terima kasih, Yang Berhormat Yang Di-Pertua.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua: Terima kasih. Ahli-Ahli Yang Berhormat. Saya kira cukuplah dulu perbincangan yang kita adakan untuk menjawab Soalan-Soalan Yang Telah Diberi Notis.

Ahli-Ahli Yang Berhormat. Pada petang semalam, Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan dan Ekonomi II telah memohon kebenaran supaya Peraturan-Peraturan Tetap Majlis Mesyuarat Negara, digantung bagi membolehkan Rang Undang-Undang yang bergelarnya: **"Suatu Akta untuk membekalkan Sejumlah Wang Dari Kumpulanwang Yang Disatukan bagi perkhidmatan Tahun Kewangan 2020/2021 dan**

untuk memperuntukkan wang yang tersebut itu bagi maksud-maksud tertentu", untuk dibaca bagi kali yang kedua dan ketiga menurut Syarat 48(3) Perlembagaan Negara Brunei Darussalam.

Maka saya benarkan Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan dan Ekonomi II, untuk berbuat demikian.

Saya persilakan sekarang, Yang Berhormat untuk memberikan kenyataan seterusnya.

Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan dan Ekonomi II: Yang Berhormat Yang Di-Pertua. Kaola ingin mengucapkan berbilang-bilang terima kasih atas izin Yang Berhormat Yang Di-Pertua untuk kaola mencadangkan supaya Rang Undang-Undang yang bergelarnya: **"Suatu Akta untuk membekalkan Sejumlah Wang Dari Kumpulanwang Yang Disatukan bagi perkhidmatan Tahun Kewangan 2020/2021 dan bagi memperuntukkan wang yang tersebut itu bagi maksud-maksud tertentu"**, dibaca bagi kali yang kedua.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَشْرَفِ الْأَنْبِيَاءِ

وَالْمُرْسَلِينَ، سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي. وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي. وَأَحْلِلْ عُقْدَةَ مِنِّ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat.

Tujuan Rang Undang-Undang ini **"Untuk membenarkan pengeluaran, sejumlah \$5.86 bilion (B\$5,860,000,000.00) dari Kumpulanwang Yang Disatukan, Bagi Perkhidmatan Tahun Kewangan 2020/2021, dan untuk memperuntukannya, bagi maksud-maksud yang dinyatakan dalam Jadual"**.

Dalam berbuat demikian, kaola memohon izin untuk menerangkan secara ringkas mengenai prospek ekonomi global dan Negara Brunei Darussalam serta sokongan Anggaran Belanjawan Negara berasaskan kepada analisis dan penilaian ke atas kemampuan kewangan kerajaan dan keutamaan perbelanjaan kerajaan selaku asas dalam penyediaan Belanjawan Negara Tahun Kewangan 2020/2021.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ segala puji-pujian dan syukur ke hadrat اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ kerana dengan izin dan limpah rahmat-Nya jua, serta berkat kepimpinan dan keprihatinan raja, Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanah Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah, Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam, rakyat dan penduduk di negara ini terus menikmati kesejahteraan dan pembangunan seiring dengan negara-negara maju.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat. Izinkan kaola mengongsikan sedikit mengenai

kedudukan ekonomi global pada masa ini. Berdasarkan Laporan *World Economic Outlook (WEO)* dari *International Monetary Fund (IMF)* dalam keluarannya bulan Januari 2020, pertumbuhan ekonomi global bagi tahun 2019 adalah pada kadar 2.9%.

Ini merupakan pertumbuhan terendah sejak Krisis Kewangan Global 2008/2009. Ini antara lainnya disebabkan kejutan negatif terhadap aktiviti ekonomi di beberapa buah negara membangun terutamanya Brazil, India, Mexico, Russia dan Turki dan risiko seperti ketegangan geopolitik yang semakin meningkat terutamanya antara Amerika Syarikat dan Iran serta peningkatan pergolakan sosial dan kemerosotan hubungan perdagangan antara Amerika Syarikat dengan rakan-rakan dagangannya.

Manakala, pertumbuhan bagi tahun 2020 dalam laporan *World Economic Outlook (WEO)* keluaran Januari 2020 diramalkan meningkat secara sederhana kepada 3.3%. Walau bagaimanapun penularan wabak virus *COVID-19* akan menjejaskan pertumbuhan ekonomi global. Pihak *International Monetary Fund (IMF)* telah mengeluarkan kenyataan bahawa pertumbuhan global pada tahun 2020 dijangka menurun tetapi sejauh mana kadar dan impaknya masih sukar untuk diramal.

Penurunan ekonomi global ini telah memberikan kesan negatif kepada permintaan minyak, dan seterusnya menyebabkan harga minyak jatuh. Di samping itu, kegagalan dalam mencapai kesepakatan untuk

mengurangkan pengeluaran minyak semasa mesyuarat *OPEC* yang telah diadakan baru-baru ini, yang telah menyebabkan harga minyak jatuh menjunam iaitu pada pertengahan bulan Januari 2020 harga minyak adalah dalam lingkungan US\$65 setong, kepada kira-kira US\$54 setong pada awal bulan Mac 2020, dan seterusnya serendah US\$31 setong pada 9 Mac 2020.

Dalam jangka masa panjang pula, permintaan minyak dunia juga dijangka akan berkurangan mengambil kira kebanyakan negara maju telah mula beralih kepada penggunaan tenaga hijau dan *renewable energy technology* seperti *electric vehicles*, *geothermal* dan tenaga solar, *hydropower* dan *biofuels* berikutan dengan impak terhadap perubahan suhu global akibat penggunaan bahan api *fossil* atau *fossil fuel* seperti minyak dan gas.

Seterusnya, kaola ingin mengongsikan mengenai kedudukan pertumbuhan KDNK Negara Brunei Darussalam. **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** Jabatan Perancangan Ekonomi dan Statistik, Kementerian Kewangan dan Ekonomi telah melaporkan pertumbuhan KDNK Negara bagi tahun 2019 meningkat pada kadar 3.9% berbanding dengan 0.1% bagi tahun 2018. Sektor Minyak dan Gas mencatatkan peningkatan sebanyak 4.9% dan Sektor Bukan Minyak dan Gas berkembang pada kadar 2.5%. Ini merupakan pertumbuhan KDNK yang tertinggi sejak tahun 2006.

Bagi tahun 2020 pula, *IMF* telah mengunjurkan pertumbuhan KDNK

Negara Brunei Darussalam pada kadar 4.7%. Anggaran ini antara lainnya adalah mengambil kira pengeluaran pertama hiliran industri Minyak dan Gas bagi projek Loji Penapisan Minyak dan Petrokimia di Pulau Muara Besar, dan juga pembinaan kilang *Brunei Fertilizer Industries (BFI)*. Manakala, pihak *ASEAN+3 Macroeconomic Research Office (AMRO)* telah mengunjurkan pertumbuhan pada kadar 3.7% dan pihak *Asian Development Bank (ADB)* juga telah mengunjurkan pertumbuhan yang positif iaitu pada kadar 1.5%.

Sementara itu, Jabatan Perancangan Ekonomi dan Statistik, Kementerian Kewangan dan Ekonomi pula telah mengunjurkan bahawa pertumbuhan KDNK Negara bagi tahun 2020 akan terus berkembang antara 4.9% hingga 7.1%. Ini berikutan dengan peningkatan beberapa sektor utama seperti Sektor Pertanian, Perhutanan dan Perikanan, Sektor Industri dan Sektor Perkhidmatan.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat. Izinkan kaola mengongsikan kedudukan fiskal kerajaan bagi Tahun Kewangan 2018/2019. Kutipan hasil pendapatan kerajaan meningkat sebanyak 55.7% kepada \$6,027.26 juta berbanding dengan \$3,872.27 juta pada Tahun Kewangan sebelumnya.

Ini adalah disebabkan oleh peningkatan hasil dari sektor Minyak dan Gas sebanyak 63.8% kepada \$4,873.37 juta berbanding dengan \$2,975.73 juta pada Tahun Kewangan 2017/2018. Kutipan

hasil dari sektor Bukan Minyak dan Gas juga meningkat sebanyak 28.7 % kepada sejumlah \$1,153.89 juta berbanding dengan \$896.54 juta pada Tahun Kewangan 2017/2018. Manakala, perbelanjaan kerajaan bagi Tahun Kewangan 2018/2019, berkurangan sebanyak 1.32 % kepada \$5,999.34 juta berbanding dengan BND\$6,079.29 juta pada Tahun Kewangan 2017/2018.

Berikutan peningkatan hasil pendapatan dan penurunan perbelanjaan kerajaan bagi Tahun Kewangan 2018/2019, negara telah merekodkan lebih belanjawan atau *budget surplus* sejumlah BND\$27.92 juta berbanding dengan defisit belanjawan dalam Tahun Kewangan 2017/2018 sebanyak \$2,207.02 juta.

Seterusnya, bagi Tahun Kewangan 2019/2020 pula, sehingga 29 Februari 2020, kutipan hasil pendapatan kerajaan dianggarkan berjumlah \$3,453.94 juta iaitu kira-kira \$2,787.79 juta adalah daripada sektor Minyak dan Gas dan \$666.15 juta daripada sektor Bukan Minyak dan Gas. Manakala perbelanjaan kerajaan adalah sebanyak \$4,923.80 juta, yang telah merekodkan defisit belanjawan sebanyak \$1,469.86 juta. Ini disebabkan oleh penurunan kutipan hasil dari sektor Minyak dan Gas sebanyak \$779.89 juta.

Dalam usaha kerajaan untuk mempertingkatkan pertumbuhan ekonomi negara, inisiatif-inisiatif bagi mencapai keseimbangan belanjawan (*balanced budget*) perlu diteruskan. Ini kerana hasil kerajaan kurang korelasi

dengan pertumbuhan KDNK, tidak seperti negara-negara lain yang mempunyai sumber hasil yang lebih pelbagai seperti dari cukai pendapatan, *Goods and Services Tax (GST)*, *Property Tax* dan lain-lain, yang jika pertumbuhan KDNK meningkat, hasil kepada pendapatan kerajaan di negara-negara tersebut juga akan meningkat.

Oleh yang demikian, kerajaan akan terus melaksanakan inisiatif di bawah *Program Fiscal Consolidation* yang telah mula diperkenalkan kepada kementerian-kementerian pada Tahun Kewangan 2018/2019. Program ini bukan sahaja merupakan *one-off* program tetapi ia merupakan program yang perlu dilaksanakan secara berterusan. Hasil pencapaian setiap inisiatif yang dirancang atau yang telah mula dilaksanakan oleh kementerian-kementerian mungkin hanya akan memberikan impak kepada kedudukan fiskal pada beberapa tahun yang akan datang.

Setakat ini, melalui inisiatif di bawah *Program Fiscal Consolidation*, beberapa projek dalam perancangan antara lainnya pengkorporatan beberapa jabatan kerajaan seperti Jabatan Percetakan Kerajaan dan Jabatan Perkhidmatan Pos serta penswastaan penuh fungsi perkhidmatan *pilotage* kapal-kapal yang masuk ke Pelabuhan Muara di bawah *Darussalam Pilotage Services*.

Di samping itu, Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei

Darussalam telah memperkenalkan bagi penubuhan *Syarikat P Cube Sendirian Berhad (P Cube)* pada 14 Mei 2019 sebagai anak syarikat di bawah Lembaga Kemajuan Ekonomi Brunei (LKEB), untuk meneliti cadangan-cadangan projek *Public Private Partnership (PPP)* termasuk melaksanakan pengurusan projek atau aset kerajaan yang berpotensi untuk menggunakan kaedah *PPP*. Sejak penubuhannya beberapa buah projek dan perkhidmatan kerajaan telah dikenal pasti untuk dilaksanakan dengan menggunakan kaedah *PPP*.

Dalam pada itu, mengambil kira dengan keadaan ekonomi negara pada masa ini yang menghadapi berbagai-bagai cabaran seperti pertumbuhan Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) yang belum stabil berbanding dengan negara-negara jiran; kadar pengangguran yang tinggi dan eksport dari Sektor Bukan Minyak dan Gas yang masih rendah, '*Brunei Darussalam Economic Blueprint*' bagi tempoh 15 tahun (tahun 2020 hingga 2035) akan diterbitkan.

Ia merupakan satu pelan hala tuju perancangan ekonomi negara yang akan melengkapkan usaha-usaha untuk mencapai Wawasan Brunei 2035 khususnya Matlamat Ketiga, iaitu "Ekonomi Yang Dinamik dan Berdaya Tahan". Penyediaan *Economic Blueprint* ini akan dibuat secara komprehensif dengan mengambil kira inisiatif-inisiatif dan perancangan-perancangan lain yang sedia ada termasuk dari *Authority Monetary Brunei Darussalam Financial Sector Blueprint, ASEAN Economic*

Community Blueprint 2025, pelan-pelan strategik kementerian-kementerian dan sebagainya.

Negara Brunei Darussalam juga komited untuk mencapai objektif-objektif yang dikenal pasti di bawah Agenda 2030 untuk Pembangunan Berdaya Tahan. Sebanyak 17 pencapaian ataupun *Sustainable Development Goals (SDGs)* telah dikenal pasti dan dipersetujui oleh kesemua negara ahli Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB) antara lainnya seperti membasmi kemiskinan, menjana pertumbuhan ekonomi yang mampan, memelihara dan mempertingkatkan alam sekitar sambil mengatasi masalah perubahan iklim.

Dalam usaha Negara Brunei Darussalam untuk mencapai perkembangan negara, rakyat merupakan satu aset penting negara dan Kerajaan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam akan terus melabur bagi kesejahteraan rakyat melalui pendidikan dan perkhidmatan kesihatan yang berkualiti, kewangan yang inklusif dan tenaga kerja yang produktif.

Bagi menunjukkan komitmen negara terhadap pencapaian *SDGs*, Negara Brunei Darussalam akan menyertai, buat pertama kalinya, sesi *Voluntary National Review (VNR)* semasa *United Nations High Level Political Forum on Sustainable Development* yang akan diadakan pada bulan Julai 2020 di Ibu Pejabat Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB) di Amerika Syarikat.

Sebagai persediaan bagi penyertaan dalam sesi *VNR 2020* nanti, satu bengkel kerja *VNR* telah diadakan pada bulan Januari 2020 lalu yang bertujuan antara lainnya untuk meningkatkan kefahaman pihak-pihak berkepentingan, bukan sahaja dalam kalangan agensi kerajaan, bahkan termasuk ahli-ahli pertubuhan bukan kerajaan (*NGOs*), mengenai dengan *VNR* termasuk proses dan ciri-ciri *VNR*, yang diharap akan menyumbang kepada pencapaian *VNR* secara berkesan.

Kerajaan akan terus bekerjasama dengan pihak-pihak berkepentingan berkenaan untuk memastikan "*Whole Of Nation approach*" dalam persediaan sesi *VNR* itu nanti. *إِنْ شَاءَ اللَّهُ* dengan mengenal pasti dan melaksanakan inisiatif-inisiatif yang diterajui oleh Kerajaan dan juga dukungan usaha pihak swasta dan *NGOs*, Negara Brunei Darussalam akan mencapai matlamat-matlamat yang telah dikenalpasti dibawah Agenda 2030 Untuk Pembangunan Berdaya Tahan.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat. Berasaskan kepada faktor-faktor yang telah dibentangkan sebentar tadi, Anggaran Perbelanjaan Tahun Kewangan 2020/2021, termasuk peruntukan bagi Kumpulan Wang Kemajuan, dicadangkan keseluruhannya dikekalkan sebanyak BND\$5.86 bilion seperti pecahan berikut:-

1. Kategori Gaji Kakitangan diperuntukkan sebanyak \$1.99 bilion atau 33.9% daripada keseluruhan peruntukan bagi membiayai antaralainnya gaji, elaun-elaun dan

pembayaran caruman seramai 67,126 kakitangan kerajaan;

2. Perbelanjaan Berulang-Ulang diperuntukkan sebanyak \$2.01 bilion atau 34.3%. Ini antara lain bagi memperuntukkan Pemeliharaan Aset Kerajaan sebanyak \$365.43 juta, Pendidikan sebanyak \$217.65 juta, Sewa sebanyak \$160.13 juta, pembayaran gaji dan elaun bagi 11,251 kakitangan *Open Vote* dan Gaji Hari sebanyak \$136.18 juta dan Perbelanjaan Operasi sebanyak \$134.89 juta;
3. Perbelanjaan Kemajuan dikekalkan sejumlah \$800 juta atau 13.7%; dan
4. Manakala selebihnya bagi membiayai perbelanjaan di bawah kategori Perbelanjaan Yang Diakui.

Anggaran Hasil Kerajaan bagi Tahun Kewangan 2020/2021 pula diunjurkan berjumlah \$4.05 bilion iaitu hasil daripada Sektor Minyak dan Gas dianggarkan sebanyak kira-kira \$2.91 bilion, manakala Sektor Bukan Minyak dan Gas dianggarkan sebanyak \$1.14 billion. Oleh itu, Belanjawan Negara bagi Tahun Kewangan 2020/2021 dijangka akan mengalami defisit berjumlah kira-kira \$1.81 bilion.

Walau bagaimanapun, unjuran KDNK dan anggaran hasil yang telah kaola bentangkan sebentar tadi belum lagi mengambil kira situasi terkini seperti mana kaola telah terangkan mengenai situasi harga minyak yang menurun dan seterusnya akan berada pada

tahap yang rendah dengan mengambil kira cabaran-cabaran yang telah, sedang dan yang akan kita alami. Oleh yang demikian, kedudukan ekonomi negara akan besar kemungkinan turut terjejas dan hasil kerajaan akan lebih rendah dari jumlah yang telah dianggarkan, yang dengan sendirinya menyebabkan jumlah defisit yang lebih besar.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat. Sekarang kaola akan membentangkan Tema Belanjawan Negara bagi Tahun Kewangan 2020/2021 yang masih dikekalkan seperti Tahun Kewangan 2019/2020 iaitu "Pelaburan Untuk Masa Depan" (*Investing in Our Future*). Ini untuk meneruskan usaha-usaha yang telah mula dilaksanakan sejak tahun kewangan lepas dan perancangan-perancangan yang dicadangkan agar ia dapat dimajukan sebagai kesinambungan dalam jangka masa panjang untuk mencapai kestabilan fiskal dan meningkatkan kualiti kehidupan yang tinggi, serta menjana ekonomi yang maju dan berdaya tahan agar ia dapat dinikmati oleh generasi kini dan akan datang.

Kerajaan juga akan terus mengekalkan empat fokus utama bagi mendukung tema belanjawan Tahun Kewangan 2020/2021 di atas, seperti berikut:

- i. Meningkatkan Aktiviti Pelaburan;
- ii. Memudah Cara Perniagaan;
- iii. Menjana Sumber Manusia yang Kompeten dan *Employable*; dan
- iv. Memelihara Kesejahteraan Awam.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua. Izinkan kaola menghuraikan secara ringkas keutamaan-keutamaan berkenaan satu persatu dan juga memberikan perkembangan dan pencapaiannya setakat ini di bawah keutamaan-keutamaan tersebut.

1. **Meningkatkan Aktiviti Pelaburan.**

Dalam usaha untuk meningkatkan aktiviti pelaburan di negara ini, Kerajaan Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam akan terus giat berusaha untuk meneroka dan menggalakkan peluang-peluang dan aktiviti pelaburan terutama sekali dalam menarik pelaburan-pelaburan langsung asing yang berkualiti bagi mempercepatkan lagi usaha pembangunan sektor swasta di negara ini sekali gus dapat menjana peluang pekerjaan.

Sejajar dengan usaha untuk merealisasikan aspirasi dalam mempelbagaikan ekonomi, '*Industry Roadmap*' juga sedang dirangka yang bertujuan menyediakan ekosistem perindustrian yang kondusif dan meningkatkan feasibiliti dan daya saing sektor-sektor utama negara melalui strategi-strategi dan pelan tindakan, antaranya:

- i. Sektor Utama Pertama, iaitu Industri Hiliran Minyak dan Gas. Bagi memajukan pelaburan *FDI* dalam sektor *derivatives*

hasil minyak dan gas dan seterusnya pembuatan hiliran yang menggunakan produk penghasilan dari syarikat-syarikat yang sedia ada terutamanya *Syarikat Hengyi Industries Sdn Bhd, Syarikat Brunei Methanol Sdn Bhd dan Syarikat Brunei Fertilizer Industries Sdn Bhd. Syarikat Hengyi Industries Sendirian Berhad* telah pun berjaya melaksanakan *plant start-up* pada 3 November 2019 serta mula mengeluarkan produk *paraxylene* dari *unit aromatics crackers* dengan mencapai *standard* penghasilan yang memuaskan. Pencapaian ini merupakan satu *milestone* yang signifikan yang membuktikan kilang tersebut telah dapat menghasilkan sebanyak 13 jenis produk termasuk minyak *petrol, diesel, jet fuel, benzene* dan lain-lain, dan telah mengeksport produk-produk petrokimia ke 15 buah negara termasuklah Amerika Syarikat, Malaysia, Republik Singapura, Filipina, Australia, Indonesia, Hong Kong, Vietnam dan Republik Rakyat China.

Sehingga bulan Februari 2020, *Syarikat Hengyi* juga telah berjaya menghasilkan nilai eksport berjumlah US\$1.22 billion dan setakat ini telah menjana 447 peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan. Manakala, *Syarikat Brunei Fertilizer Industries Sendirian Berhad (BFI)*

pada masa ini adalah dalam fasa pembinaan kilang penghasilan amonia dan urea dan dijangka akan mula beroperasi pada bulan Mei 2021. Kilang ini nanti akan mempunyai kapasiti pengeluaran amonia sebanyak 2,200 metrik tan sehari yang akan diproses untuk menghasilkan baja *urea granular* sebanyak 3,900 metrik tan sehari. Setakat ini, syarikat ini telah menjana pekerjaan kepada anak tempatan seramai 33 orang pegawai dan kakitangan dan 162 pelatih.

Dalam hubungan ini juga, *Hengyi* dan *BFI (Brunei Fertiliser Industries)* memainkan peranan utama dalam mengubah landskap ekonomi negara dengan memperluaskan dan memantapkan *value chain* sektor minyak dan gas. Projek-projek ini akan terus mewujudkan peluang-peluang pelaburan dalam industri seperti Petrokimia dan Pembuatan Hiliran yang dengan sendirinya akan memacu pertumbuhan dan kepelbagaian ekonomi negara. Contohnya, *PTA (Purified Terephthalic Acid)* yang boleh diproses untuk menghasilkan pelbagai produk, termasuk komponen kenderaan, tekstil, pembungkusan, perabot, peralatan pinggan mangkuk, dan sebagainya.

Selain itu, projek-projek ini telah berjaya memberikan peluang latihan di dalam dan luar negara

seperti menawarkan biasiswa kepada graduan tempatan untuk menjalani latihan kejuruteraan di luar negara. Pada masa akan datang akan menyediakan lebih banyak peluang pekerjaan mahir yang berkualiti tinggi kepada anak-anak tempatan. Oleh itu, dengan adanya projek-projek hiliran ini nanti, ia akan dapat memberikan peluang *spinoff* kepada syarikat-syarikat mikro, kecil dan sederhana. Di samping itu, aktiviti-aktiviti seperti *Tanking, Mixing* dan Logistik bagi industri minyak dan gas juga diambil perhatian dalam *Industry Roadmap* ini;

Sektor Utama Kedua ialah Industri Permakanan. Ke arah perkembangan industri ini, beberapa strategi telah dikenal pasti bagi mengurangkan jurang dalam ekosistem dan *value chain* industri ini. Beberapa syarikat-syarikat *FDI* yang khusus seperti *Barramundi Asia Sdn Bhd, Pure Salmon* telah juga dikenal pasti yang dapat membantu dalam membangunkan pertumbuhan syarikat-syarikat tempatan yang berpotensi untuk dikembang majukan.

Tiga aspek yang akan difokuskan di bawah industri ini adalah seperti:

- i. *Primary production* melalui kerjasama dengan pihak Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan;

- ii. *Secondary production* bagi memastikan keseluruhan potensi *value chain* akan dibangunkan secara maksimum di negara ini; dan

- iii. *Supporting Industries* seperti logistik dan *cold storage*.

Dalam hubungan ini, satu Memorandum Persefahaman (*MoU*) telah ditandatangani pada 10 Disember 2019 antara Dana Modal Pembangunan Strategik, Kementerian Kewangan dan Ekonomi bersama *8F Asset Management Pte Ltd*, iaitu sebuah syarikat pengurus dana *Private Equity* dari Republik Singapura. *MoU* tersebut akan memberi rangka kerja bagi kerjasama pelaburan ke dalam satu fasiliti penternakan ikan *Atlantic Salmon* dengan menggunakan teknologi *Recirculating Aquaculture System (RAS)* yang kapasiti penghasilannya dianggarkan 10,000 metrik tan ikan setahun. Projek penternakan ikan *Atlantic Salmon* dijangka akan menjana 145 peluang pekerjaan dan akan membekalkan produk-produk ikan seperti '*fish fillets*' dan '*smoked salmon*' ke pasaran serantau dan juga tempatan.

Syarikat Barramundi Asia Sendirian Berhad pula, akan memulakan fasa pembinaan pada suku tahun pertama 2020 dan pengeluaran pertama akan dijangka pada akhir tahun 2021. **إِنشَاءً اللّٰهُ** dengan kejayaan yang diraih, hasil daripada penggunaan

teknologi ini, ia akan dapat membuka peluang dalam mengembangkan beberapa jenis projek akuakultur yang lain. Ini juga mengambil kira bahawa syarikat-syarikat akuakultur ini akan membuat pemindahan teknologi dan pengetahuan mereka kepada syarikat-syarikat tempatan melalui latihan dan penyelidikan. Perusahaan syarikat-syarikat ini juga akan menjana perkembangan kepada PMKS tempatan yang menyediakan perkhidmatan-perkhidmatan sampingan dan *supply chain*, seperti memproses makanan laut hiliran, katering, pengeluaran makanan ikan dan logistik.

Sektor Utama Ketiga ialah **Ekonomi Digital**.

Dalam menghadapi perkembangan Revolusi Industri 4.0. Pengawalseliaan serta infrastruktur dan *connectivity* perlu diberikan tumpuan dalam pembangunan ekonomi digital negara. Selain penubuhan Majlis Digital Ekonomi, salah satu inisiatif utama kerajaan dalam mempercepatkan agenda digital ekonomi negara adalah dengan menyatukan rangkaian infrastruktur syarikat - syarikat telekomunikasi di NBD ke dalam sebuah anak syarikat yang dipunyai (100%) oleh *Darussalam Assets Sdn Bhd* iaitu *Syarikat Unified National Network Sdn Bhd (UNN)* yang akan berterusan untuk melabur dan memperbaiki infrastruktur telekomunikasi, dalam usaha untuk menubuhkan sebuah "*State of The*

Art and Best In Class, Fixed Mobile Convergence Network."

Pada masa ini, perbincangan telah diadakan antara pihak *UNW* dan pihak industri mengenai potensi pelaburan dalam teknologi dan infrastruktur 5G. Negara kita tidak mampu tertinggal dalam penyerapan teknologi baharu supaya kita terus dapat bersaing di pasaran antarabangsa dan dapat menarik lebih banyak Pelaburan Langsung Asing yang memerlukan infrastruktur telekom yang canggih untuk kegunaan industri mereka. Penyerapan ekonomi digital melalui penyediaan pelaburan yang dibuat oleh *UNW* juga akan membolehkan negara mengimbangi keperluan bekerja, beribadat dan beriadah dengan lebih baik.

Sektor Utama Keempat ialah **Industri Pelancongan**.

Sejajar dengan objektif Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan, Industri pelancongan yang dimajukan perlu berasaskan *Sustainable, Responsible and Inclusive (SRI)*. Pihak Lembaga Kemajuan Ekonomi Brunei juga turut memainkan peranannya sebagai *promoter* dan pemudah cara *FDI* bagi industri ini khususnya sektor penginapan dan *wellness*. Melalui Autoriti Kemajuan Daerah Temburong (AKDT), pihak Lembaga Kemajuan Ekonomi Brunei (LKEB) bergiat aktif dalam mengenal pasti projek-projek yang boleh menaikkan lagi status Temburong sebagai

“Permata Hijau” iaitu termasuk projek-projek pelancongan yang memelihara sumber daya alam dan menggunakan teknologi rendah karbon yang mana memerlukan penglibatan pelabur-pelabur dari dalam dan luar negeri yang mempunyai taraf kepakaran yang tinggi.

Selain projek tersebut, projek-projek lain juga sedang giat dilaksanakan di Daerah Temburong yang diharap akan dapat membangun peluang penjanaan ekonomi di daerah tersebut dengan adanya jambatan Penghubung Daerah Brunei Muara ke Daerah Temburong itu nanti. Projek menaik taraf dan pembisaian Pekan Bangar adalah salah satu projek utama yang sedang giat dilaksanakan yang bertujuan bukan sahaja untuk mengukuhkan Pekan Bangar sebagai salah satu tempat tarikan pelancong tetapi juga menjadikannya sebagai pusat komersil bagi peniaga-peniaga tempatan.

Dalam hubungan ini, pihak *Darussalam Enterprise (DARE)* juga memainkan peranannya dengan memperluaskan program-program keusahawanan yang dibukakan khusus bagi peniaga-peniaga dan pengusaha-pengusaha di Daerah Temburong dalam membantu mendidik dan meningkatkan pengetahuan dan kemahiran perniagaan mereka, contohnya memberi latihan penyimpanan buku asas (*book keeping*) dan pengurusan kewangan. *DARE* juga sedang

melaksanakan sebuah program berstruktur yang berhasrat untuk menaik taraf piawai perkhidmatan dan keupayaan perniagaan berkaitan dengan pelancongan seperti penginapan, restoran, produk makanan dan minuman yang dapat membantu memperbaiki dan meningkatkan produk-produk tersebut.

Sektor Utama Kelima adalah **Sektor Perkhidmatan.**

Terdapat beberapa pelaburan dan peningkatan prasarana telah dibuat oleh agensi-agensi kerajaan. Salah satunya ialah pengambilalihan terminal kontena Muara oleh *Syarikat Muara Port Company (MPC) Sdn Bhd*, iaitu sebuah syarikat usaha sama antara *Darussalam Assets* dengan *Beibu Gulf Holding (Hong Kong) Co. Ltd* pada 21 Februari 2017 lalu, terdapat peningkatan dalam perkhidmatan yang diberikan kepada para pelanggan khususnya syarikat-syarikat perkapalan. Sejak pengambilalihan ini, purata produktiviti kapal kontena telah meningkat daripada 20 pergerakan setiap jam sebelum pengambilalihan kepada 32 pergerakan setiap jam, dan purata masa *haulier* berkurang kepada 21 minit daripada lebih 1 jam sebelum pengambilalihan.

Dari kejayaan pengambilalihan ini, *Muara Port Company Sdn Bhd (MPC)* terus berkembang dengan pengambilalihan *conventional ports* pada 2 Julai 2018 dan

seterusnya meningkatkan kecekapan Pelabuhan Muara secara keseluruhannya. Dengan usaha giat *MPC* untuk memperluaskan aktiviti-aktiviti logistik.

إِنْ شَاءَ اللهُ tidak lama lagi *MPC* akan memulakan penghantaran kargo ulang alik secara *direct* dari Pelabuhan Muara ke Tanjung Priok di Jakarta Utara. Sejak penubuhannya, *MPC* terus berusaha untuk menjadikan Pelabuhan Muara sebagai pusat perkapalan, pelabuhan dan *transit hub* di rantau ini. *MPC* juga berhasrat untuk meningkatkan aktiviti ekonomi dan perdagangan melalui penyusunan semula *Strategic Business Plan* dan penyediaan *Port Masterplan* untuk menjadikan Pelabuhan Muara berdayasaing di peringkat pelabuhan antarabangsa dan *sub-regional* termasuk *BIMP-EAGA*.

Di samping itu, sebagai usaha untuk membangunkan perniagaan dalam bidang pertanian dan makanan, satu Kumpulan Kerja Bersama Negara Brunei Darussalam dan Republik Singapura di peringkat menteri dalam bidang agrimakanan telah ditubuhkan yang akan dapat memudah cara kolaborasi antara sektor swasta dalam bidang agrimakanan bagi menarik pelaburan dan mewujudkan pekerjaan. Pada peringkat ini, tumpuan akan diberikan dalam bidang akuakultur. Kumpulan Kerja Bersama ini akan memudah cara kerjasama antara pihak awam dan swasta antara Negara Brunei Darussalam dan Republik Singapura, seperti dalam bidang fasilitasi pelaburan,

kerjasama *Research and Development*, jaminan kualiti dan standard, dan pembangunan kapasiti.

Antara pencapaian di bawah fokus ini sepanjang Tahun Kewangan 2018/2019 dan Tahun Kewangan 2019/2020, adalah seperti berikut:

- i. Bagi memenuhi permintaan global yang semakin tinggi, *Syarikat Polygel* pada masa ini sedang berusaha untuk meningkatkan penghasilan produk *Organic Titanate* dengan memperluaskan lagi kapasiti penghasilan *Anti-oxidant* daripada 2,000 metrik tan setahun kepada 5,000 metrik tan setahun yang dianggarkan dapat dicapai dalam tempoh 18 bulan. Di samping itu, *Syarikat Polygel* juga sedang menilai satu cadangan yang akan memperkenalkan pengeluaran produk baharu iaitu *catalyst*. Dengan adanya produk ini, kapasiti kilang *Syarikat Polygel* dijangka akan mencapai sebanyak 10,000 metrik tan setahun yang akan meningkatkan lagi jumlah eksport bagi Negara Brunei Darussalam dan menjana peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan.
- ii. Kementerian Pertahanan bersama *Syarikat Muara Maritime Services Sdn Bhd (MMS)*, iaitu sebuah syarikat usaha sama yang ditubuhkan antara *Darussalam Assets* dan *Lürssen Internaval GmbH (Lürssen)* dari Jerman telah menandatangani perjanjian bagi memberikan perkhidmatan pemeliharaan dan

pembaikan kepada kapal-kapal Tentera Laut Diraja Brunei (TLDB) mengikut keperluan dan aset-aset tertentu *dockyard TLDB* di Muara. Setakat ini, projek penaiktarafan *syncrolift alpha* dan pembaikan *shiplift bravo* telah mula dilaksanakan yang bertujuan antaranya untuk meningkatkan kapabiliti pihak TLDB dalam melaksanakan kerja pemeliharaan atas kapal-kapal TLDB secara *in-house* tanpa menggunakan perkhidmatan limbungan luar negara. Pada masa ini, Syarikat *MMS* telah menjana pekerjaan kepada 168 anak-anak tempatan.

- iii. Syarikat *Tavelmout Biofarm (B) Sdn Bhd*, salah sebuah syarikat dari negara Jepun yang menghasilkan spirulina iaitu sejenis bahan nutrisi bernilai tinggi yang digunakan sebagai bahan tambahan utama di dalam pengeluaran minuman kesihatan, supplemen penjagaan kesihatan, dan *nutriceutical*. Syarikat tersebut terletak di *BioInnovation Corridor (BIC)* dan telah bermula beroperasi pada 22 Oktober 2019 dan merupakan syarikat pembuatan spirulina yang pertama di Negara Brunei Darussalam. Fasiliti tersebut mampu menghasilkan sebanyak 900 metrik ton spirulina setahun. Setakat ini, *Syarikat Tavelmout* telah menghasilkan sebanyak 12 pekerjaan yang 10 pekerjaan tersebut telah diisi oleh warga tempatan.

Di samping itu, projek-projek dalam perancangan adalah seperti berikut:

- i. *Syarikat Nanyang Mariculture* telah pun menubuhkan syarikat usaha sama dengan pengusaha tempatan iaitu *Lautan Timur Product Sdn Bhd* bagi memajukan ternakan tiram (*oyster*) di negara ini dengan pelaburan dianggarkan berjumlah \$73.5 juta. Pelaburan ini akan melibatkan perusahaan penetasan benih, proses pembesaran dan juga pembinaan kilang pemprosesan *oyster*. Setakat ini syarikat tersebut sedang dalam proses membangunkan kemudahan pusat penetasan di Kampung Serdang dan kemudahan '*grow out*' di kawasan Pulau Keingaran; dan dijangka akan menjana lebih kurang 5 pekerjaan;
- ii. *Syarikat Pure Fresh (China)* iaitu bagi penubuhan kilang penetasan dan ternakan udang *rostris*, pusat *multi-purpose seafood processing* bagi penjualan eksport, dan **إِنْ شَاءَ اللَّهُ** akan menjana sebanyak 237 peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan;
- iii. Syarikat Ruian iaitu bagi penubuhan kilang pemprosesan rempah dan perniagaan (*trading*) di China dan pemprosesan lanjut (*further processing*) di Negara Brunei Darussalam, dan **إِنْ شَاءَ اللَّهُ** akan menjana sebanyak 80 peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan; dan
- iv. *Beijing Genomics Institute (BGI) (China)* dengan usaha sama *Pantai Jerudong Specialist Centre (PJSC)* bagi melaksanakan *Genetic research and testing* dan **إِنْ شَاءَ اللَّهُ** akan menjana

sebanyak 66 peluang pekerjaan kepada anak-anak tempatan.

Seterusnya, dari segi pasaran modal atau *Capital Market*, termasuk pasaran sekuriti dan juga pasaran *debt*, ia memainkan peranan penting dalam menggalakkan aktiviti ekonomi dengan memudahkan dan mempelbagaikan akses untuk syarikat-syarikat mendapatkan pembiayaan alternatif.

Dengan tertubuhnya bursa saham di negara ini nanti, ia akan menjadi pemangkin kepada pertumbuhan ekonomi dan perkembangan perniagaan dengan tersedianya pembiayaan alternatif untuk peniaga-peniaga di negara ini. Ini selaras dengan strategi negara untuk menyediakan ekosistem dalam mempercepatkan agenda meningkatkan aktiviti ekonomi khusus dalam perkhidmatan korporat.

Untuk memastikan pasaran modal di negara ini dilaksanakan dengan teratur, beberapa persediaan sedang dijalankan yang melibatkan beberapa pihak berkepentingan untuk menyokong pembangunan awal pasaran modal di negara ini. Antara persiapan-persiapan ini ialah:

- i. Menambah baik perundangan yang berkaitan seperti *Companies Act*, *Securities Market Order*, *Securities Market Regulation*;
- ii. Memberigakan *stakeholders* ekosistem pasaran modal seperti institusi-institusi kewangan;

iii. Penyediaan sistem bursa saham termasuk peraturan-peraturan *Listing* dan *Trading*; dan

iv. Mengenal pasti syarikat-syarikat yang bersedia untuk disenaraikan di bursa saham.

Dengan adanya pasaran sekuriti yang aktif nanti, ia membolehkan negara ini membuka peluang perniagaan bersama bursa-bursa yang lain di rantau *ASEAN*. Pembangunan pasaran sekuriti kebangsaan ini bukan sahaja akan memudahkan integrasi serantau tetapi juga akan mengembangkan platform pasaran modal negara dan mewujudkan peluang pelaburan asing yang lebih besar.

Ini selaras dengan strategi negara untuk mempelbagaikan ekonomi selain industri minyak dan gas. Penubuhan sebuah pasaran sekuriti di negara ini juga akan memerlukan lebih banyak profesional khususnya dalam industri undang-undang, perakaunan dan pengauditan dan lain-lain lagi jurusan mengambil kira syarikat-syarikat yang disenaraikan dalam bursa diperlukan untuk mempunyai *corporate governance* dan *transparency* yang tinggi bagi kepentingan para pelabur.

Dalam kesempatan ini, kaola ingin menekankan bahawa pelaburan dalam bursa saham ada turun naiknya, mempunyai risiko kerugian dan tidak semestinya menjanjikan keuntungan.

Manakala di bawah Sektor Pelancongan pula, jumlah ketibaan pelancong melalui udara telah mencatatkan seramai

333,244 orang pada tahun 2019 berbanding dengan 278,136 orang pada tahun 2018. Ini disebabkan oleh pengenalan dan penambahbaikan yang berterusan kepada beberapa produk pelancongan dengan kerjasama bersama ejen-ejen pelancongan dalam mempromosikan Negara Brunei Darussalam sebagai destinasi pelancongan serta peningkatan rangkaian udara oleh Syarikat Penerbangan Diraja Brunei (*RB*) melalui penerbangan ke destinasi baharu seperti Republik Rakyat China, Korea Selatan, Melbourne, dan pengenalan perkhidmatan penerbangan jauh tanpa henti ke London dan perjalanan terus dari Bandar Seri Begawan ke Dubai dan sebagainya. *RB* juga telah memperkenalkan perkhidmatan "*RB Link*", yang menyediakan perhubungan antara Bandar Seri Begawan dengan bandar-bandar utama di Borneo. Ini bertujuan menghubungkan destinasi *RB* dengan Borneo dan menjadikan Bandar Seri Begawan sebagai *connectivity hub* utama.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua. Bagi memajukan lagi peluang-peluang perekonomian dan pelancongan, Autoriti Kemajuan Daerah Temburong (AKDT) telah pun ditubuhkan yang memainkan peranan utama bagi mengenal pasti dan merancang pembangunan Daerah Temburong bukan sahaja untuk menjana aktiviti perekonomian di daerah tersebut tetapi juga akan dapat meningkatkan kualiti kehidupan rakyat dan penduduknya.

Antara projek yang telah dikenal pasti adalah seperti projek menghidupkan Pekan Bangar yang menumpukan inisiatif-inisiatif yang dapat menjana perekonomian khususnya Perusahaan Mikro Kecil dan Sederhana (PMKS) di daerah tersebut dan projek memajukan Mukim Labu. Beberapa projek penaiktarafan juga akan dilaksanakan di Taman Rekreasi Hutan Bukit Patoi dan Taman Negara Ulu-Ulu Temburong yang dijangka akan menjadi tarikan besar pelancong-pelancong berkunjung ke Daerah Temburong lebih-lebih lagi dengan projek pembinaan Jambatan Penghubung Daerah Brunei Muara dan Daerah Temburong إِنْ شَاءَ اللَّهُ yang dijangka akan mula digunakan pada tahun 2020 ini.

Di samping usaha-usaha yang diungkayahkan oleh pihak kerajaan, penglibatan sektor swasta dan Pelaburan Langsung Asing adalah sangat penting dalam memainkan peranan sebagai pemangkin yang signifikan dalam memajukan Daerah Temburong.

Dalam hal ini, AKDT sedang bekerjasama dengan arkitek-arkitek tempatan dalam merancang reka bentuk-reka bentuk unik dan kreatif dan menerokai penubuhan infrastruktur yang dapat meningkatkan *connectivity* di Daerah Temburong. Beberapa projek Pelaburan Langsung Asing dari Republik Singapura dan Negara Jepun telah menyatakan hasrat untuk membangunkan infrastruktur dan mengendalikan aktiviti-aktiviti di Daerah Temburong, yang pada masa ini sedang dalam fasa kajian *feasibility*.

Bagi mendukung fokus ini, belanjawan Negara Tahun Kewangan 2020/2021 telah menyediakan peruntukan-peruntukan yang dapat meningkatkan pertumbuhan ekonomi negara antara lainnya seperti berikut:

- i. Kementerian Sumber-Sumber Utama dan Pelancongan terus disediakan peruntukan sejumlah \$8 juta bagi Skim Pembelian Balik Padi di bawah Jabatan Pertanian dan Agrimakanan;
- ii. Kementerian Pengangkutan dan Infokomunikasi disediakan peruntukan sejumlah \$3.3 juta bagi pemeliharaan terminal dan luaran bangunan Lapangan Terbang Antarabangsa Brunei;
- iii. Bagi meningkatkan perkembangan sektor perikanan, sejumlah \$1.7 juta disediakan bagi projek Pembinaan Takat-Takat Tiruan di bawah Jabatan Perikanan untuk meningkatkan sumber perikanan di negara ini. Dengan adanya takat-takat tiruan ini nanti, ia akan meningkatkan pengeluaran sumber perikanan daripada 7,170 metrik tan kepada 10,115 metrik tan dengan nilai kira-kira BND\$60.7 juta;
- iv. Manakala di bawah peruntukan RKN-11, sejumlah BND\$98.2 juta disediakan antara lainnya bagi membiayai perkara-perkara berikut:
  - i. Sejumlah \$40.4 juta disediakan bagi Projek Kandol untuk membuka kawasan baharu yang disasarkan akan menyumbang

sejumlah 4,800 metrik tan padi setahun menjelang tahun 2025;

- ii. Bagi meningkatkan perkembangan sektor Pertanian dan Agrimakanan, sejumlah \$16.7 juta disediakan bagi program peningkatan keluaran tanaman hiasan bunga-bunga untuk pasaran eksport, program meningkatkan pengeluaran sayur dengan menggunakan teknologi tinggi dan pembangunan industri ternakan untuk menjana pengeluaran yang disasarkan; dan
- iii. Sejumlah BND\$9 juta dengan Harga Rancangan sejumlah BND\$79 juta bagi Projek Pembangunan Teluk Brunei dan sejumlah BND\$2.8 juta dengan Harga Rancangan sejumlah BND\$43 juta bagi Projek Pembangunan Pulau Muara Besar Fasa 2.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat.

2. Keutamaan Belanjawan Kedua ialah **Memudah cara Perniagaan**. Kerajaan telah memperkenalkan beberapa inisiatif bagi mendukung fokus belanjawan ini antara lainnya dengan memperkenalkan beberapa perundangan dan pengawalseliaan yang lebih kondusif, serta meningkatkan keupayaan teknologi bagi memudahkan dan

mempercepatkan proses untuk memulakan perniagaan di Negara ini bagi industri-industri tempatan, PMKS serta Syarikat Pelaburan Langsung Asing untuk bertapak di negara ini. Ini juga termasuk inisiatif-inisiatif yang pernah dikongsikan sebelum ini, seperti pendaftaran syarikat dan nama-nama perniagaan dapat dibuat dalam tempoh satu hari berbanding sebelumnya dan sistem *Brunei Darussalam National Single Window (BDNSW)* sebagai komitmen negara ke arah pelaksanaan *ASEAN Single Window* sebagai platform pertukaran data dan maklumat antara negara-negara rantau *ASEAN*.

Dengan pelaksanaan beberapa inisiatif tersebut, ia dapat membantu meningkatkan skor negara ini dalam Laporan '*Doing Business 2020*' keluaran Bank Dunia kepada 70.1 daripada 69.6 pada tahun 2019 yang negara ini kini berada di kedudukan ke-66 daripada 190 ekonomi.

Di samping itu, sebagai inisiatif kerajaan untuk menghubungkan pengusaha PMKS tempatan dengan pemilik-pemilik perniagaan, profesional dan akademik yang berada di Negara ini dari pelbagai industri dan kepakaran, *Darussalam Enterprise (DARe)* telah melancarkan satu platform iaitu *The Brunei Mentors for Entrepreneurship Network* untuk membantu para pengusaha PMKS termasuklah para belia PMKS

menghadapi cabaran dan mengambil peluang dalam landskap perniagaan yang semakin berkembang dan semakin digital.

Di samping itu, *DARe* juga giat melaksanakan program *bootcamp* yang telah membantu pelancaran 48 *start-ups* dan telah menyumbang kepada 191 pekerjaan. *DARe* juga telah membantu 231 buah peniaga untuk memasarkan produk mereka kepada pasaran domestik melalui *Micro, Small and Medium Enterprise (MSME) Festival, Brunei Made dan Unexpected Treasures* yang hasil penjualan bernilai kira-kira \$527 ribu.

Beberapa program juga telah diperkenalkan antaranya seperti Program i-Usahawan yang merupakan satu inisiatif Kementerian Tenaga dalam memberikan peluang kepada usahawan belia tempatan untuk mendapatkan kontrak yang dikhususkan dari pihak kerajaan, Syarikat berkaitan dengan kerajaan dan Badan Berkanun bagi mengembangkan kemahiran usahawan belia-belia tempatan.

Setakat ini sebanyak 61 kontrak telah pun dikenal pasti dan 12 daripadanya telah pun dianugerahkan dengan nilai kontrak secara keseluruhan berjumlah BND\$16 juta iaitu 171 pekerja tempatan telah diambil bekerja bersama *DARe* yang melibatkan projek keusahawanan berdasarkan *multi-disciplinary* dan mempunyai perspektif revolusi industri 4.0 UBD melalui '*The UBD Start-Up Centre*' di bawah *Entrepreneurship Village*.

Di samping itu, bank-bank tempatan memainkan peranan penting dalam memajukan PMKS yang setakat 29 Februari 2020, Bank Usahawan telah memberikan pinjaman sebanyak \$12.2 juta kepada 192 PMKS bagi membolehkan mereka mengembangkan perniagaan masing-masing. Manakala jumlah pinjaman korporat di bawah bank-bank lain di negara ini bagi tahun 2019 adalah sebanyak \$2.8 bilion berbanding \$2.6 bilion pada tahun 2018 iaitu peningkatan sebanyak 9.6% tahun ke tahun. Bagi memupuk persaingan yang sihat di landskap ekonomi negara, Suruhanjaya Persaingan Brunei Darussalam telah menguatkuasakan Perintah Persaingan, iaitu perjanjian antipersaingan yang juga dikenali sebagai kartel mulai 1 Januari 2020.

Penguatkuasaan Perintah Persaingan tersebut selaras dengan matlamat bagi mencapai ekonomi yang dinamik dan berdaya tahan seperti yang diharapkan dalam Wawasan Brunei 2035. Prinsip utama Perintah Persaingan ini adalah bagi mendorong peniaga untuk bertindak secara bebas tanpa membuat pakatan bagi memenangi pengguna dengan menawarkan yang terbaik dari segi barangan, perkhidmatan dan harga.

Selain itu, inisiatif bagi memudahkan pengeksportan produk-produk tempatan khususnya produk pertanian seperti daging dan akuakultur ke pasaran-pasaran luar juga sedang giat dilaksanakan melalui perundingan dua hala dengan beberapa buah negara. Sebagai misalan, Penandatanganan Protokol antara Kementerian Sumber-

Sumber Utama dan Pelancongan bersama Pentadbiran Am Kastam Republik Rakyat China pada 16 Disember 2019 telah membuka akses pasaran bagi *muskmelon* tempatan ke negara tersebut.

Dengan adanya perjanjian seperti ini, akan memberikan impak positif dan signifikan dalam usaha meningkatkan hasil pertanian, ternakan dan perikanan yang seterusnya akan dapat meningkatkan pertumbuhan KDNK negara ini.

Dalam usaha untuk meningkatkan mutu perkhidmatan telekomunikasi di negara ini, dengan menyatukan aset-aset infrastruktur telekomunikasi dari syarikat-syarikat telekomunikasi (*TelCos*) seperti yang telah kaola nyatakan sebentar tadi, syarikat-syarikat *TelCos* akan dapat memberikan tumpuan kepada bahagian *retail* dan meningkatkan perkhidmatan pelanggan, pemasaran dan tawaran pelbagai produk-produk dan perkhidmatan dalam suasana yang lebih kompetitif, dan seterusnya ditawarkan pada harga yang berpatutan kepada pengguna.

Diharapkan dengan inisiatif ini, pergerakan aktiviti ekonomi digital akan lebih aktif dan sekali gus dapat mewujudkan perniagaan baharu seperti *smart applications* dan *smart solutions* yang menjadikan Negara Brunei Darussalam setanding dengan negara-negara maju yang lain. PMKS juga akan dapat memanfaatkan platform ini dengan menawarkan produk dan perkhidmatan baharu seperti *smart home security*,

smart enterprise solutions, precision agricultural solutions dan *smart farming solutions* dengan kadar yang lebih kompetitif dan lebih mudah.

Sebagai contoh, *Darussalam Assets* melalui anak syarikatnya *DST Networks* telah melancarkan satu project *Unified Smart Meter System (USMS)* yang bukan sahaja akan dapat mengurangkan perbelanjaan kerajaan tetapi pada masa yang sama ia akan menjana pengurusan sumber air dan elektrik yang efisien. Penggunaan *ICT* dalam industri berkenaan akan meningkatkan keberkesanan pengurusan bekalan. Bagi air, teknologi dapat membantu mengurangkan *non-revenue water* seperti kecurian dan kebocoran air. Manakala bagi elektrik, teknologi ini akan membantu dalam pengurusan penggunaan tenaga dan meningkatkan kesedaran dalam kalangan pengguna.

Di samping itu, teknologi digital ini akan memberikan faedah kepada orang ramai untuk mendapatkan pekerjaan iaitu semakin banyak perusahaan atau perniagaan berhubung melalui platform digital. Salah satu contoh ialah Syarikat *DART* yang menggunakan jumlah data yang tinggi khususnya bagi pemandu dan pengguna aplikasi *DART*. Dengan harga yang lebih kompetitif, kos penggunaan aplikasi *DART* akan lebih rendah, yang dapat menguntungkan pemandu atau pengguna aplikasi tersebut.

Antara peruntukan yang telah disediakan bagi mendukung fokus ini bagi Tahun

Kewangan 2020/2021 adalah seperti berikut:

1. Sejumlah \$4.45 juta dengan Harga Rancangan sebanyak \$9.45 juta bagi membiayai perbelanjaan untuk memajukan Daerah Temburong berikutan siapnya Jambatan Penghubung Daerah Brunei Muara dan Daerah Temburong;
2. Di samping itu, peruntukan juga telah disediakan di bawah RKN-11 sejumlah \$2.12 juta dengan Harga Rancangan sebanyak \$16.8 juta bagi membiayai projek-projek berikut:
  - i. Melaksanakan kaedah pembayaran cukai bangunan secara *online*, melalui *Mobile Application* atau *Internet Banking* sebagai kemudahan alternatif bagi pelanggan untuk menjelaskan cukai bangunannya. Oleh itu, peruntukan disediakan dengan Harga Rancangan BND\$1 juta bagi Projek Cukai Bangunan Elektronik di bawah Kementerian Hal Ehwal Dalam Negeri;
  - ii. Menaik taraf Pasar Gadong dan Pasar Jerudong disediakan dengan Harga Rancangan BND\$9 juta dengan kaedah pelaksanaannya dibuat melalui konsep PPP;
  - iii. Sistem Pengurusan Buruh Nasional disediakan Harga Rancangan sebanyak \$2.5 juta; dan

- iv. Sistem Pensijilan Halal di bawah Kementerian Hal Ehwal Ugama disediakan Harga Rancangan sejumlah \$1 juta;

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat.

3. Fokus belanjawan yang ketiga ialah **Menjana Sumber Manusia yang Kompeten dan *Employable*.**

Menurut hasil daripada Kajian Tenaga Kerja (KTK) 2018, jumlah penduduk yang bekerja adalah seramai kira-kira 201,700 orang iaitu 72% adalah terdiri daripada penduduk tempatan rakyat Brunei dan penduduk tetap dan 28% adalah warga asing.

Pekerjaan lebih banyak tertumpu dalam sektor perkhidmatan terutamanya dalam pentadbiran awam dan perdagangan borong dan runcit. Manakala, kadar pengangguran di negara ini adalah 8.7% iaitu menurun daripada 9.3% pada tahun 2017, iaitu berjumlah 19,223 orang, yang kira-kira 49.7% terdiri daripada lingkungan umur 25 hingga 64 tahun dan 50.3% terdiri daripada lingkungan umur 15 hingga 24 tahun.

Oleh itu, mengambil kira kadar pengangguran di negara ini masih lagi pada tahap yang tinggi, maka dalam menjana sumber manusia yang kompeten dan *employable*, kolaborasi antara semua pihak yang berkepentingan dan orang ramai

diperlukan untuk meningkatkan keberkesanannya dalam menangani isu pengangguran di negara ini.

Kebawah Duli Yang Maha Mulia +Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam memberikan keprihatinan terhadap isu pengangguran ini. Baginda telah memperkenankan bagi *Manpower Planning and Employment Council (MPEC)* ditubuhkan di Jabatan Perdana Menteri untuk menangani isu-isu pengangguran di negara ini secara efisien, telus dan berkesan. Inisiatif-inisiatif yang sedang dilaksanakan bagi menangani isu pengangguran ini dapat dirumuskan kepada tiga aspek utama:

- i. Dari aspek *supply*, beberapa inisiatif sedang dijalankan yang bertujuan memperkukuhkan lagi pembekalan tenaga kerja tempatan agar dapat memenuhi keperluan industri menyediakan tenaga kerja yang berdaya tahan dari segi *mindset* dan etika kerja; dan mempertingkatkan kemahiran dan kompetensi melalui *upskilling* dan *reskilling*. Program-program *upskilling* dan *reskilling* akan diselaraskan dengan permintaan era industri 4.0 dan juga dengan *Brunei Darussalam Economic Blueprint* serta *Industry Roadmap* bagi meningkatkan peluang pekerjaan anak-anak tempatan;
- ii. Dari aspek *Demand* pula, inisiatif-inisiatif ditumpukan kepada penjanaan pekerjaan seperti meneliti

dan menggubal dasar serta proses tenaga kerja dan meningkatkan kerjasama antara setiap Kementerian bersama dengan pihak swasta, sektor perindustrian dan syarikat-syarikat langsung asing untuk menjana pertumbuhan ekonomi bagi meningkatkan jumlah pekerjaan yang berkualiti di sektor awam dan sektor swasta; dan

- iii. Dari aspek *Enablers*, yang merupakan aktiviti *matching* antara *Supply and Demand*, termasuk *One Stop Career Centre*; penyejajaran, pengumpulan dan pengesahan maklumat tenaga kerja bagi kegunaan perancangan tenaga manusia dan penyediaan infrastruktur.

Ke arah itu, *Job Centre Brunei* juga telah memperkenalkan beberapa program seperti *District Connect* dan *Institution Outreach* bertujuan memberigakan perkhidmatan-perkhidmatan di *Job Centre Brunei* seperti penulisan *Curriculum Vitae* dan tip temu duga. Sehingga 29 Februari 2020, seramai 2,484 graduan telah mengikuti program *i-Ready* yang 923 orang telah mendapat pekerjaan secara tetap. Manakala seramai 892 orang perantis masih aktif mengikuti program *i-Ready* dan seramai 669 orang perantis telah berhenti dan ditamatkan. Ini termasuklah dalam *BSJV Companies* yang telah menubuhkan *Talent & Bruneianisation Committee* dalam usaha untuk memantau perkembangan potensi anak-anak tempatan untuk mencapai tahap kompetensi yang diperlukan untuk menerajui organisasi bertaraf

antarabangsa seperti *BSP*, *BLNG*, *Brunei Shell Marketing Company Sdn Bhd (BSM)* dan *Brunei Gas Carrier Sdn Bhd (BGC)*. Sehingga 31 Januari 2020, peratus anak-anak tempatan yang bertugas di *BSP* adalah 87%, *BLNG* sebanyak 92%, *BSM* sebanyak 95% dan *BGC* sebanyak 98%.

Selain inisiatif-inisiatif kerajaan, rakyat juga memainkan peranan yang penting sebagai penyumbang kepada pembangunan ekonomi negara, sama ada yang bekerja di sektor awam, swasta atau persendirian. Oleh itu, rakyat dan penduduk yang mempunyai keupayaan untuk bekerja dan berkeinginan untuk memulakan perniagaan akan terus diberikan bimbingan dan bantuan keusahawanan agar dapat berdikari sendiri tanpa bergantung semata-mata pada bantuan kerajaan.

Sebagai contoh, Pusat Pembangunan Belia telah memberikan *grant* kepada sebuah syarikat tempatan iaitu *Cerita Fabrikku Sdn Bhd*. Syarikat berkenaan telah berjaya menembusi pasaran pembuatan pakaian bagi *Walt Disney World*, *Hard Rock Cafe*, *Universal* dan *Sea World* dengan diterajui oleh 5 orang lepasan *i-Ready* dan 24 orang lepasan dari *Pusat Pembangunan Kapasiti*.

Oleh itu, beberapa peruntukan telah disediakan bagi mendukung fokus ini seperti berikut:

- i. Sejumlah \$2.1 juta bagi tambahan 41 guru *English Native Speakers* di Kementerian Pendidikan untuk dilantik sebagai guru *CFBT* menjadikan jumlah guru *CFBT*

keseluruhannya seramai 240 orang guru untuk ditempatkan di sekolah-sekolah yang kekurangan guru Bahasa Inggeris.; dan

- ii. Sejumlah \$2 juta bagi keperluan peralatan makmal dan pembelajaran jurusan kejuruteraan di bawah *Universiti Teknologi Brunei (UTB)* dan *Politeknik Brunei*; dan sejumlah BND\$1.3 juta bagi membiayai keperluan pembelajaran dan peningkatan pengambilan penuntut di *Institut Pendidikan Teknikal Brunei (IBTE)*;
- iii. Manakala, bagi meningkatkan kesejahteraan penuntut-penuntut di dalam dan luar negeri, peruntukan bagi pemberian Biasiswa dan Elaun Penuntut akan terus disediakan seperti berikut:

- Biasiswa keseluruhannya sebanyak \$48.8 juta di bawah Kementerian Pendidikan dan Kementerian Hal Ehwal Ugama dan Kementerian Pertahanan.; dan
- Elaun Penuntut keseluruhannya sebanyak BND\$55.5 juta di bawah Kementerian Pendidikan dan Kementerian Hal Ehwal Ugama.

Peruntukan bagi pemakanan bagi penuntut-penuntut disediakan keseluruhannya berjumlah BND\$17.4 juta seperti berikut:

- Sejumlah \$10.4 juta di Kementerian Pendidikan yang

mana sejumlah BND\$1.5 juta disediakan bagi membiayai kontrak Program Harapan bagi sejumlah 26 buah sekolah yang terpilih. Antara lain tujuan program berkenaan bagi menyediakan makan dan minum bagi pelajar-pelajar di beberapa buah sekolah yang terpilih sebagai suntikan semangat dan agar pelajar-pelajar lebih menumpukan perhatian terhadap pembelajaran; dan

- Sejumlah \$7 juta di sediakan dibawah Kementerian Hal Ehwal Ugama.

Peruntukan bagi penyewaan bas-bas sekolah di keempat-empat daerah dan "bot temuai" disediakan sejumlah \$7.1 juta bagi pengangkutan penuntut-penuntut sekolah.

Pembangunan Belia juga akan terus diberikan perhatian. Belia adalah tonggak utama peneraju negara di masa hadapan. Oleh itu, beberapa peruntukan terus disediakan bagi memastikan belia di negara adalah 'future-ready' seperti berikut:

- i. *Program Khidmat Bakti Negara (PKBN)* disediakan sejumlah \$1.5 juta di bawah Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan dengan sasaran pengambilan kesembilan bagi tahun 2020 seramai 450 pelatih;
- ii. Sejumlah \$510 ribu untuk kursus-kursus di Pusat Pembangunan Belia,

Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan; dan

- iii. Bantuan kepada Belia dan Pertubuhan-Pertubuhan Bukan Kerajaan (*NGOs*) sejumlah \$1.4 juta termasuk Bantuan (*Grant*) Keusahawanan Belia, Pembangunan Belia, Pembangunan Sukan, Kursus-Kursus Pusat Pembangunan Belia, *Outward Bound* Brunei Darussalam dan Bantuan Kewangan *NGO* untuk meningkatkan *employability* dan *marketability* belia-belia, meningkatkan perekonomian dan pembangunan negara serta meningkatkan kerjasama dengan pihak-pihak yang berkepentingan melalui *whole of nation approach*.

Peruntukan bagi fokus ini juga akan terus disediakan di bawah RKN RKN-11 keseluruhannya berjumlah BND\$92.4 juta antara lainnya seperti berikut:

- i. Sejumlah \$33.4 juta dengan Harga Rancangan sejumlah BND\$129.6 juta disediakan bagi pembinaan, penambahan dan penaiktarafan bangunan-bangunan sekolah-sekolah Kerajaan di seluruh termasuk sekolah rendah, sekolah menengah, sekolah agama dan arab serta institusi-institusi pendidikan tinggi;
- ii. Sejumlah \$26.1 juta dengan harga rancangan sejumlah BND\$76.3 juta bagi program *i-Ready* dan sejumlah BND\$18.5 juta dengan harga rancangan sejumlah \$136.1 juta bagi Pusat Pembangunan Kapasiti di bawah RKN Jabatan Perdana Menteri.

- iii. Sejumlah \$8.5 juta dengan harga rancangan sejumlah BND\$100 juta disediakan untuk membina tapak baru Universiti Islam Sultan Sharif Ali (UNISSA) di Daerah Temburong; dan

- iv. Sejumlah \$600 ribu dengan harga rancangan sejumlah BND\$2.5 juta bagi *Civil Service Leadership Pipeline* di bawah RKN Jabatan Perkhidmatan Awam, JPM.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat.

- 4. Sekarang izinkan kaola menyentuh mengenai fokus belanjawan yang keempat iaitu **Memelihara Kesejahteraan Awam**.

Beberapa usaha dan perancangan pihak kerajaan terus dilaksanakan dalam memelihara kesejahteraan awam serta untuk memastikan kesejahteraan hidup rakyat dan kebajikan sosial penduduk di negara ini terus terjamin, termasuklah pengukuhan sektor swasta untuk meningkatkan ekonomi negara dan menangani isu-isu pengangguran di negara ini.

Penyediaan infrastruktur sosioekonomi seperti perumahan negara, prasarana jalan raya dan jambatan, serta perkhidmatan elektrik dan air bersih. Penubuhan Jawatankuasa Eksekutif Perubahan Iklim bagi menangani masalah perubahan iklim dan meningkatkan lagi sektor pertanian yang mana merupakan salah satu sektor

penyumbang kepada jaminan makanan (*food security*) di negara ini.

Sebagai ahli anggota Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB), pemeliharaan kesejahteraan awam juga berpandukan kepada agenda pembangunan mampan global PBB, iaitu *The 2030 Agenda for Sustainable Development* dan Matlamat Pembangunan Mampan (*Sustainable Development Goals (SDGs)*) yang menyasarkan sebanyak 17 pencapaian bagi memastikan keamanan dan kemakmuran penduduk di seluruh dunia.

Dengan berprinsipkan '*Leaving No One Behind*', pencapaian *Sustainable Development Goals* bagi negara ini adalah pada tahap yang memuaskan khususnya bagi matlamat penyediaan sistem pendidikan dan kesihatan yang berkualiti tinggi, akses kepada keperluan asas (*basic amenities*) seperti air bersih, elektrik, *sanitation management*, penyediaan infrastruktur yang berkualiti termasuk jalan raya, komunikasi, akses kepada *internet*, penjagaan alam sekitar dan *gender equality*.

Antara pencapaian yang telah diperolehi termasuklah 100% penduduk negara ini mempunyai akses kepada air yang bersih, 99.9% mempunyai akses kepada bekalan elektrik, 93% mempunyai akses kepada sistem pembetulan, 97% negara ini dihubungkan dengan jalan raya dan 94% mempunyai akses

kepada *mobile internet*. Bagi matlamat kesihatan dan pendidikan pula, 95% ibu-ibu mengandung memperoleh perkhidmatan sebelum bersalin, 95% "anak-anak damai" memperoleh perkhidmatan imunisasi, 96.6% pencapaian kadar literasi dan lain-lain.

Bagi *gender equality* pula, Negara Brunei Darussalam telah menunjukkan pencapaian yang tinggi. Sebagai contoh, 41% tenaga kerja di negara ini terdiri daripada wanita, 66% tenaga kerja di sektor awam juga terdiri daripada wanita, lebih 5% *MSMEs* di negara ini dipunyai dan dijalankan oleh usahawan-usahawan wanita dan lain-lain lagi.

Human Development Index 2019 pula telah menempatkan Negara Brunei Darussalam di tangga 43 dari 189 buah negara. *Environmental Performance Index* bagi tahun 2018 iaitu satu indeks yang mengukur *environmental health and ecosystem vitality* yang telah dikeluarkan oleh *World Economic Forum* telah menempatkan Negara Brunei Darussalam di tangga 53 dari 180 buah negara, iaitu satu pencapaian yang tinggi khususnya bagi negara-negara di rantau Asia.

Statistik-statistik ini menunjukkan komitmen negara dalam memastikan kesejahteraan bagi semua rakyat dan penduduk di negara ini sentiasa terjamin dan kerajaan akan

berterusan meningkatkan pencapaian bagi matlamat-matlamat dalam bidang yang lain.

Ke arah ini, dalam memastikan kebersihan negara akan terus terjaga, salah satu inisiatif di bawah Kementerian Pembangunan melalui Jabatan Alam Sekitar, Taman dan Rekreasi (*JASTRe*) adalah bagi melaksanakan kerja-kerja pengutipan dan pembuangan sampah yang terapung di atas permukaan air serta membekalkan perangkap sampah (*trapping booms*) di tempat-tempat strategik seperti laluan sungai dan longkang utama bagi memerangkap sampah dari memasuki ke Sungai Brunei.

Pihak kerajaan juga akan terus memberikan perkhidmatan yang berkualiti bagi memastikan kesejahteraan rakyat dan penduduk akan sentiasa dipelihara dan dalam masa yang sama berusaha untuk meningkatkan taraf kesihatan dan pendidikan di negara ini dengan mengambil kira penyediaan perkhidmatan rawatan penyakit kanser yang telah dijalankan di negara ini serta dengan penubuhan Pusat Rawatan Kanser di *Pantai Jerudong Specialist Centre*, rujukan pesakit ke luar negara khususnya yang melibatkan prosedur perubatan kompleks dan rawatan penyakit kanser telah menunjukkan penurunan kepada 131 kes pada tahun 2018 berbanding dengan 229 kes dalam tahun 2015.

Antara pencapaian sepanjang Tahun Kewangan 2018/2019 dan Tahun Kewangan 2019/2020 sehingga Disember 2019 adalah seperti berikut:

- i. Dalam meningkatkan lagi pengeluaran dan tahap sara hidup bagi bekalan beras di Negara Brunei Darussalam, sebuah projek penanaman padi secara komersial telah diusahakan di kawasan Kandol, Daerah Belait dan dikendalikan oleh *Syarikat PaddyCo Sdn Bhd* iaitu sebuah anak syarikat di bawah *Darussalam Assets*. Penanaman musim pertama seluas 8.23 hektar telah dilaksanakan pada 28 Oktober 2019, iaitu 5.23 hektar diurus secara langsung oleh *Syarikat PaddyCo* dan 3 hektar pula diuruskan bersama dengan *Syarikat PT Biogene Plantation* sebagai percubaan penanaman selama tiga musim. *Syarikat PaddyCo* telah menjangkakan bahawa projek ini akan menyumbang sekurang-kurangnya 11% ke 13 % sara diri pada tahun 2025.

الحمد لله penuaian pertama yang telah pun dilaksanakan pada 8 Februari 2020 telah mengeluarkan hasil tuaian sebanyak 21.7 metrik tan secara keseluruhannya. Manakala, penanaman musim kedua seluas 18.23 hektar pada April 2020 nanti juga telah dianggarkan akan dapat menghasilkan sekurang-kurangnya 9 hingga 27 metrik tan secara keseluruhannya. Apa yang membanggakan ialah setakat ini, *Syarikat PaddyCo* mempunyai 8 orang pekerja tempatan yang

- menunjukkan bahawa anak tempatan juga berkebolehan untuk menceburi dalam bidang pertanian.
- ii. Projek (*One Common Billing System*) atau *OCBS* telah dilancarkan pada 27 Februari 2020 iaitu Jabatan Kemajuan Perumahan, Kementerian Pembangunan merupakan jabatan yang pertama menggunakan sistem berkenaan. Melalui sistem ini orang ramai dapat membuat pembayaran potongan perumahan mereka secara *online* dengan melayari *portal OCBS* dan melalui *internet banking* dengan resit penerimaan pembayaran akan dihantar melalui e-mel atau telefon bimbit. *OCBS* juga berupaya untuk menyediakan penjanaan bil dan membantu Jabatan Kemajuan Perumahan memantau bil-bil yang tertunggak dengan penyediaan laporan yang lengkap dan tepat bagi memudahkan penagihan bil-bil yang belum dibayar atau tertunggak. Bagi fasa seterusnya ia akan dilaratkan kepada 9 buah jabatan terpilih untuk menggunakan sistem *OCBS*.
- iii. Di samping itu, pengeluaran sektor pertanian termasuk ternakan, tanaman dan proses Agri-makanan menunjukkan peningkatan sebanyak \$56.65 juta iaitu \$379.65 juta pada tahun 2017 kepada BND\$436.3 juta pada tahun 2018. Antara lainnya disebabkan oleh inisiatif kerajaan dalam membukakan tapak-tapak pertanian baharu serta meningkatkan penggunaan *vertical farming*.
- iv. Dari aspek kesejahteraan awam sebanyak 60 buah projek telah dilaksanakan bagi menangani kesan dari bencana alam seperti tanah susur, mitigasi banjir dan projek kawalan hakisan pantai yang menelan belanja sebanyak \$14.9 juta dari harga rancangan \$30.7 juta yang diluluskan.
- v. Manakala kadar pemilikan rumah (*home ownership rate*) juga menunjukkan peningkatan iaitu sebanyak 65% berbanding 63% pada tahun 2017 melalui RKN 11 kerajaan akan terus menyediakan prasarana-prasarana antara lainnya dengan menyediakan kira-kira 2,700 unit perumahan di Perumahan Kampung Lugu dan Kampung Tanah Jambu dengan harga rancangan sebanyak \$250 juta.
- Peruntukkan sejumlah kira-kira BND\$507.30 juta dengan harga rancangan sebanyak BND\$2.28 bilion telah disediakan di bawah peruntukkan RKN-11 bagi mendukung fokus-fokus ini antara lainnya seperti berikut:
- i. Projek Jambatan Penghubung Daerah Brunei Muara ke Daerah Temburong disediakan sejumlah BND\$143.7 juta dengan harga rancangan BND\$1.04 billion bagi membiayai pembayaran fasa terakhir projek berkenaan;
- ii. Projek Perumahan Negara Kampung Lugu fasa 2 disediakan sejumlah \$31.7 juta dengan harga rancangan \$150 juta bagi membina 1,500 unit rumah; dan

- iii. Projek Perumahan Negara Kampong Tanah Jambu fasa 7 disediakan sejumlah \$39.4 juta dengan harga rancangan \$100 juta bagi membina 1,208 unit rumah.
  - iv. Projek-projek bagi pengurusan pembekalan air bersih, pengurusan saliran dan pembentungan disediakan keseluruhannya sejumlah BND\$49.1 juta dengan harga rancangan sebanyak \$200.3 juta.
  - v. Sistem Pengangkutan Awam disediakan sebanyak \$10.2 juta dengan harga rancangan sebanyak BND\$21 juta.
  - vi. Manakala dalam menyediakan infrastruktur termasuk penaiktarafan dan pengukuhan Sistem Rangkaian Elektrik, peruntukkan sejumlah BND\$45.2 juta disediakan di bawah RKN.
  - vii. Sistem Kebajikan Negara disediakan harga rancangan sejumlah \$1 juta yang sistem ini dijangka akan dilancarkan pada tahun ini, *إِنْ شَاءَ اللَّهُ*. Sistem ini membolehkan pemohon untuk mendapatkan bantuan kebajikan secara *online* yang dapat memperbaiki dan dapat mempercepatkan proses aplikasi bantuan yang sedia ada serta mengurangkan permohonan yang bertindih dan menyalurkan bantuan kebajikan secara adil dan telus melalui Satu Pusat Pangkalan Data.
  - viii. Sejumlah BND\$14 juta disediakan antaranya bagi membiayai pembinaan Blok Baharu Pusat Kesihatan Jubli Perak Sengkurong iaitu bagi Blok Penjagaan Kesihatan Asasi, Pembinaan Bangunan Perkhidmatan Kecemasan, Hospital Suri Seri Begawan Kuala Belait dan pembinaan Pusat Kesihatan Pandan Kuala Belait.
- Bagi mendukung perkembangan Syiar Islam dan ke arah menjadikan negara ini sebagai sebuah "Negara Zikir" sejumlah \$10.87 juta dengan harga rancangan BND\$30 juta telah diperuntukkan bagi pembinaan masjid-masjid di seluruh negara dan pembangunan semula Kampung Air disediakan sejumlah \$11 juta dengan harga rancangan \$50 juta di bawah RKN di bawah Kementerian Hal Ehwal Dalam Negeri.
- Di samping itu, di bawah perbelanjaan biasa beberapa peruntukan turut disediakan seperti berikut:
- i. Bagi menangani peralihan *demographic* peningkatan dalam *non communicable disease* antara peruntukkan yang turut disediakan di bawah Perkhidmatan Kesihatan adalah sejumlah \$100 juta untuk membiayai perbelanjaan pembelian ubat-ubatan dan perkhidmatan perubatan yang lain.
  - ii. Dalam memastikan stesen-stesen jana kuasa elektrik di negara ini beroperasi pada tahap *reliable* dan penjagaan pemeliharaan aset-aset penghantaran dan pembahagian

seluruh negara dapat dijalankan secara berterusan peruntukkan sejumlah \$43.8 juta disediakan di bawah Jabatan Perkhidmatan Elektrik, Kementerian Tenaga.

- iii. Peruntukkan menangani bencana-bencana alam dan wabak penyakit disediakan sejumlah \$15 juta termasuk bagi mengawal dan mencegah wabak penyakit seperti penularan bagi *COVID 19*, pelan Mitigasi banjir bagi menangani impak fenomena *climate change* seperti banjir kilat, tanah susur dan kebakaran hutan.
- iv. Bantuan kebajikan bulanan terus disediakan sejumlah \$14 juta di bawah Jabatan Pembangunan Masyarakat Kementerian Kebudayaan, Belia dan Sukan.
- v. Sejumlah \$3 juta bagi kerja-kerja *sectional milling and resurfacing* sepanjang 2.6 km kawasan Jalan Tutong di bawah Kementerian Pembangunan.

Di samping peruntukan-peruntukan yang disediakan bagi mendukung empat fokus belanjawan seperti yang dinyatakan tadi Kementerian Kewangan dan Ekonomi juga menyediakan Peruntukkan Khas di bawah Perkhidmatan Rampaian iaitu projek fokus disediakan sejumlah \$18 juta untuk membiayai projek-projek atau perbelanjaan yang mendukung kepada fokus belanjawan Tahun Kewangan 2020/2021.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat. Mengimbas kembali kepada titah Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan Haji Hassanal Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah ibni Al-Marhum Sultan Haji Omar 'Ali Saifuddien Sa'adul Khairi Waddien, Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam, sempena Istiadat Pembukaan Rasmi Mesyuarat Pertama Dari Musim Permesyuaratan Keenam Belas Majlis Mesyuarat Negara Brunei Darussalam pada hari Isnin yang lalu, pada mana baginda telah pun menekankan mengenai perbelanjaan kerajaan yang terus meningkat dari tahun demi tahun.

Baginda telah menyarankan agar agensi kerajaan supaya akan sentiasa berhati-hati dalam merancang perbelanjaan masing-masing dengan menggunakan peruntukan yang telah disediakan dengan secara berhemah.

Di samping itu, baginda juga menyarankan supaya kita sentiasa berdoa supaya Negara Brunei Darussalam akan sentiasa menikmati kehidupan yang selesa. Pada masa yang sama, baginda juga menyarankan kita untuk berusaha sedaya upaya untuk memastikan semua perbelanjaan kerajaan adalah memenuhi sasaran yang diperlukan, dengan jumlah hasil yang lebih rendah dan defisit yang lebih tinggi berbanding dengan jumlah yang telah dianggarkan dalam belanjawan Tahun Kewangan 2020-2021.

Sebagaimana yang telah koala bentangkan tadi, koala ingin memohon kerjasama semua pihak termasuk

agensi-agensi kerajaan untuk sama-sama meneliti dasar-dasar yang sedia ada secara bersepadu agar sentiasa relevan dan *forward looking* serta meneliti semua perbelanjaan-perbelanjaan yang akan dilaksanakan demi menyahut titah Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam dan seterusnya kita sama-sama menjaga kedayatahanan *fiscal* harga rakyat masa kini dan generasi akan datang dapat menikmati hidup dalam suasana yang aman dan makmur.

Untuk mencapai perkara ini bukanlah mudah, ia memerlukan pendekatan secara *Whole of nation*, holistik dan komprehensif serta perancangan yang cekap, mampan dan sistematik. Dari itu, kaola menyeru supaya pihak swasta dan masyarakat di negara ini untuk sama-sama memainkan peranan bagi meningkatkan bagi mempelbagaikan ekonomi negara agar dapat mengukuhkan kestabilan mikro ekonomi dan kedudukan kewangan negara sebagaimana yang dititahkan oleh Kebawah Duli Yang Maha Mulia Paduka Seri Baginda Sultan dan Yang Di-Pertuan Negara Brunei Darussalam pada hari Isnin yang lalu.

Dengan izin **اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى** juga berkat dan bakat kepimpinan raja kitani yang bijaksana, marilah kitani sama-sama berdoa agar negara kita akan sentiasa maju, aman makmur dan akan sentiasa menjadi sebuah "Negara Zikir" dengan mendapat keredaan, pertolongan dan keberkatan **اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى**

Oleh itu, kaola mencadangkan supaya Rang Undang-Undang yang dibentangkan di hadapan kitani ini disokong untuk dijadikan **Satu Undang-Undang Perbekalan Negara** yang dikeluarkan dari peruntukan **"Kumpulanwang Yang Disatukan bagi maksud-maksud yang tertentu"** sepanjang Tahun Kewangan 2020/2021.

Sekian **وبالله التوفيق والهداية**
وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

Yang Berhormat Yang Di-Pertua:

Terima kasih Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan dan Ekonomi II atas kenyataan huraian yang begitu komprehensif dan teratur mengenai Rang Undang-Undang yang berkenaan yang sedang kita hadapi pada ketika ini dan hala tuju peruntukan kewangan bagi negara bagi Tahun Kewangan 2020/2021. Saya sekarang meminta sekiranya ada ahli untuk meyokong kenyataan yang telah dibuat oleh Yang Berhormat tadi.

Yang Berhormat Menteri Hal Ehwal Dalam Negeri:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ Yang Berhormat Yang Di-Pertua dan Ahli-Ahli Yang Berhormat. Kaola menyokong sepenuhnya cadangan daripada Yang Berhormat Menteri di Jabatan Perdana Menteri dan Menteri Kewangan dan Ekonomi II, terima kasih Yang Berhormat Yang Di-Pertua.

Yang Berhormat Yang Di-Pertua:

Ahli-Ahli Yang Berhormat. Saya fikir masanya sesuai bagi kita untuk berehat

pada sebelah tengah hari dan saya tangguhkan mesyuarat ini dulu. Kita akan balik untuk bersidang semula pada pukul 2.30 petang nanti.

Sekian **وبالله التوفيق والهداية**
وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

(Majlis Mesyuarat ditangguhkan)